

MAGYAR IRODALMI RITKASÁGOK
SZERKESZTI VAJTHÓ LÁSZLÓ
XV. SZÁM.

BESSENYEI GYÖRGY:

ANYAI OKTATÁS

KIRÁLYI MAGYAR EGYETEMI NYOMDA

Mikor a magyar ifjúság első kiadványai, Bessenyei *Hunyadija* és *Tariménese* kezembe kerültek, megindultan gondoltam azokra, akiknek áldozatkészsége és lelkes munkája a magyar irodalom e rejtett kincseit napvilágra hozta. Könnyű volt a kezdeményező szép példa vonzó hatásának engedni. A gondolatot a tanári testület is nagy örömmel fogadta, mert meglátta az ily természetű vállalkozásnak s a kivitel minden részletének, valamint a munka utóhatásának rendkívüli nevelő erejét. Az ifjúság is megindult lelkesedéssel vállalkozott a munkára és az áldozatra.

Intézetünk jellegének megfelelően az volt az óhajunk, hogy a magyar irodalmi ritkaságok közül pedagógiai vonatkozású művet élesszünk új életre a könyvtárak homályából. Választásunk Bessenyeinek, „a magyar pedagógiai gondolkodás tanújának“ *Anyai Oktatás* című művére esett. A leányifjúságot és nevelőit közelebbről érdeklő könyvecske kiadásával nemcsak a pedagógiai követelménynek tettünk eleget, hanem a magyar nőnevelés irodalmát szolgálva, a Bessenyei-sorozat teljességéhez is hozzájárulhattunk.

A sajtó alá rendezés munkájának vezetését *Sebestyén Erzsébet*, a magyar nyelv és irodalom tanára vállalta magára, a másolást, korrigálást pedig az intézet következő növendékei végezték: Gyarmati Márta, Kupusz Margit, Lissák Katalin, Parthy Mária, Stróbl Magda, Schwerer Aranka V.; Gottlieb Mária, Karvaly Ilona, Kisszelly Katalin, Nemes Gizella, Pataki Aranka, Schopp Sára, Szűcs Emilia IV.; Bertók Sára, László Mária, Öry Márta, Polikeit Teréz, Szűcs Erzsébet III.; Derczó Ilona, Edelényi Gizella, Horváth Margit, Kiss Márta, Lakatos Marianne, Legeza Irén, Parászka Gabriella, Patakfalvy Irma, Rácz Anna Katalin, Schwajda Jozefin, Szőke Aranka, Vida Erzsébet Klára II.; Domby Júlia, Melis Mária, Sárközy Margit, Stolte Hildegard I. é. n. A kiadás költségét a növendékek önkéntes adománya fedezte, melyhez az intézet ifjúsági egyesületei is hozzájárultak.

Budapest, 1932 május havában.

Grynaeus Ida,

a budapesti II. kér. áll.
tanítónőképző-intézet igazgatója.

Bessenyei György *Anyai Oktatása* 1777-ben, Bécsben jelent meg. Több kiadása nem volt. Iskolánk jelen kiadása a Magyar Nemzeti Múzeum tulajdonában levő példány alapján történt. Ez a példány Széchenyi Ferenc gr. könyveiből való s mint ilyen bizonyára sokszor megfordult Széchenyi István gr. kezében is. Ez a tudat még áhítatosabbá tette munkánkat.

*Imre Sándor Bessenyei György, mint a magyar pedagógiai gondolkodás tanúja*¹ című tanulmányában megokolja, miért jut hely Bessenyeinek a magyar pedagógiai irodalom történetében.

Irodalomtörténeti képet *Eckhardt Sándor* adott a műről. *Bessenyei és a francia gondolat*² című tanulmányában rámutat az Anyai Oktatás francia-angol mintájára, de egyúttal megjelöli Bessenyei eredeti gondolkodásának megnyilvánulásait is.

Bessenyei *Anyai Oktatása* — mint a XVIII. század magyar irodalmi munkáinak jelentékeny része — nem eredeti.

Mintája: Avis d'un pere a sa fiile par Mr. le Marquis d'Hallifax traduit de l'Anglois.

Mi w mű 1752. évi berlini angol-francia nyelvű

¹ Keresztény Magvető. Kolozsvár, XLVI. (1911) évf., I. f. t. t. z.

² Egyetemes Philológiai Közlöny, 1919—1920. év (3 közi.).

kiadásával¹ hasonlítottuk össze Bessenyei munkáját; az egybevetés eredményét a következőkben foglalom össze:

Bessenyei is, Hallifax is egy szülőnek leányához intézett tanácsait foglalják irodalmi formába. De míg Hallifax egy atya szájára adja az intelmeket, aki azzal a céllal írja a tanácsait, hogy leánya esetleges helytelen viselkedésével a társaságban neveltség tárgya ne legyen, addig Bessenyei — lélektanilag érthetőbben — annak a leányáért aggódó édesanyjának az oktatását szólaltatja meg, aki az életbe kilépett leánygyermekét a világ ezer veszedelmétől akarja megóvni (I. levél).

A tanácsadó személyében, az intelem céljában tehát Bessenyei eltér Hallifaxtól, de abban megegyezik vele, hogy szerinte is a vallásosság életünk első követelménye. A vallásosságról szóló levél (II.) gondolatmenetét Bessenyei átveszi angol mintájából. Mégis nem érdektelen az a két pont, amelyen megszakítja az eredeti gondolatmenetet. 1. A babonákról szólva, kedvesen szövi bele intelmeibe a Szent Gellért hegyén seprűnyélen nyargaló boszorkányok babonájának helyi részletét. 2. Hallifax intelmét: „Maradj abban a vallásban, amelyben nevelkedtél“, Bessenyei elhagyja, bizonyára nemcsak azért, mert az ő francia ideáljai,

¹ Megvan a M. Tud. Akadémia könyvtárában. Eckhardt Sándor idézett tanulmányában említi, hogy az 1757-i londoni kiadás egy példányát látta az aradi Kultúrpalotában. Sajnos, e példányt nem kaphattuk kölcsön megtekintésre.

Voltaire és Rousseau, nem akarnak felekezetet ismerni, de talán azért is, mert ő maga is foglalkozott már az áttérés gondolatával.

Bessenyei III. levele, a házasságról szóló, eltér Hallifaxtól; „más férjtípusokat említ“,¹ továbbá a nőnek és az édesanyának hatását a férfiakra oly egyéni erővel fejezi ki, mint később csak Széchenyi: Hitelének Ajánlásában.

A házanépét vezető hitves és anya típusát (IV. levél) Bessenyei kevesebb vonással rajzolja, mint külföldi mintája (a gyermeknevelésre vonatkozó részt majdnem egészen mellőzi), de élénken állítja elének a nő jóságának nevelő erejét, mint a család boldogságának alapját.

A társaságban kötelező viselkedésről szólva, Hallifax a XVIII. század közismert illemszabályait adja. Bessenyei (V. levél) frappáns női arcképeket fest elrettentő például, hogy tartózkodó, tiszteletet adó és tiszteletet keltő, másokat soha nem rágalmazó, testi hibákat nem gúnyoló, erkölcsi vétkeket megvető, mindig csak belső érdemeire támaszkodó nőt neveljen.

Hallifax a Barátság tárgyalásában a józan ész állítja örül. A helytelenül választott barátság kellemetlen következményeitől óv, mindenkor a társaság ítéletét állítva mértékül. Bessenyei is feltárja a „rosszul választott barát által való megcsalattatás“ elrettentő képét, de levelében nagy részt szentel az igaz barátság-

¹ Eckhardt S.

nak, „amelyben szakadást csak a halál tehet“ (VI. levél).¹

A kritikával foglalkozó levélben (VII. levél) Bessenyei ismét egészen Hallifax gondolatmenetét követi, mégis eltér tőle annak a lovas elvnek hangsúlyozásában, hogy ellenfelünket csak a legerősebb oldalán szabad támadni; az ellenkező kritika méltatlan minden emelkedett gondolkodású egyénhez.

Bessenyei e gondolattal egészen elválik Hallifaxtól s még három fejezetét mellőzve, szívhez szóló egyéni hangon fejezi be Anyai Oktatását.

A VIII. levél az anyai aggodalom és szeretet költői vegyülete. E levél mesterien fogja össze az egész mű alaphangulatát, mely már az első levélből kicsendült: „Szüntelen esedezem az örök végezéseknek, hogy ifjúságotat oly törvények közt vezéreljék, mely által az ártatlan gyönyörűségnek, tisztességnek s becsületnek célját elérjed.“

Ez az összehasonlítás semmit se von le Bessenyei Anyai Oktatásának értékéből. Nemcsak azért nem, mert az irodalmi élet kezdetén az eredetiség nem mindenekfölött előírt követelménye a szerző fogalmának, mint ahogy a fejlődés következtében azt ma megkívánjuk,¹ de azért sem, mert Bessenyei munkája ebben a formájában is egyedülálló nálunk a maga korában. Nemzeti érték, melyet érdemes meg-

¹ L. Thienemana T.: Irodalomtörténeti alapfogalmak, 198—200. lap. Budapest, Minerva-Társaság kiadása, 1930.

menteni a feledéstől azoknak, akik irodalmat tanulnak és tanítanak.

Meg vagyunk győződve, hogy ez a kis könyv, immár hozzáférhetőbb anyagával, szolgálatot fog tenni az elméleti pedagógusoknak is. Az ő feladatuk tüzetesebben kimutatni, kik hatottak még az Anyai Oktatásra. így érdemes volna bővebben összevetni a művet Rousseau Emiljének V. könyvével, Zsófia nevelésével. Az Anyai Oktatás mindenestre világot vet arra, hogy Bessenyei mint pedagógus is figyelemreméltó egyéniség a XVIII. században: ismerte a saját korabeli európai nőnevelést s össze is kapcsolta azt a magyarral.

Bessenyei kezd közkinccsé válni. Három év alatt több műve jelent meg a magyar ifjúság jóvoltából: *Hunyadi, Tariménes utazása, A törvénynek útja, Tudós társaság, Egy magyar társaság iránt való Jámbor Szándék, kisebb költeményei*, s e kiadással egyidejűleg a *Magyarság* és *A magyar néző*. Boldogan gazdagítjuk a szép sorozatot az *Anyai Oktatással*. így valóban be fog teljesedni a nemzeti lelket ébresztő testőrő álma: „Koporsómon túlvitt beszédem, úgy tetszik, mintha síromnak komor éjtszakáját hozná haldokló szívem kiderülésére; enyhítvén keservét ennek előre tudása, hogy én is írásommal a közboldogság templomának halálombul elevenekhez szólhatok ki. Ha pedig oszlopa alá egy követ letehetek, abbul származott vígasztalásom a halálnak örök álmai közt is hevülésbe hozza hideg hamvaimat.“

Sebestyén Erzsébet.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Lap		Lap
Előszó	3	III. Levél	26
Tájékoztató	5	IV. Levél	39
Bessenyei Tudósítás-a.....	11	V. Levél	50
Anyai Oktatás.		VI. Levél	56
I. Levél	13	VII. Levél	63
II. Levél	16	VIII. Levél	73

TUDÓSÍTÁS.

Miólta a világot ismerni tanulom, még eddig erkölcsi törvények és oktatásoknak írására, gyengeségem miatt, magamat eltökélleni nem merészlettem. Nagyobb szabadságomat ismértem abba, hogy magam részirül okoskodnám, gondolkodjam, mint másoknak oktatásokat ugyan oktató céllal írjak.

Nincs nehezebb dolog e világban, mint valakinek magából nagy emberek közt tanítómestert csinálni, mi nékem is ezen magam eltökéllésére sok ideig elég vakmerőséget nem engedett. Végre oly anyátul, ki a nevelő-oktatásban gondolataimat tanulta, valamely ugyan azért szerzett munkának elkészítésére, emberi kötelességemre, hitemre kényszerítettén, ezen könyvecskének megcsinálására magamat el kellett tökéllenem.

Amikor benne dolgoztam, született magyar nyelvemnek eredeti szerint kívántam gondolkodni, hogy magamat magyarázván, annak természetivel annál inkább ne ellenkezzem. Igyekeztem mind tulajdon gondolataimat, mind magyarságomat egyenlő erőben egymással úgy megegyeztetni, hogyha munkám a maga nemében született nyelvünkön első nem lehet is,

legalább utolsó se légyen. Oly dicsőség kívánása vezetett, mely isteni tiszteletből és emberi szeretetből szokott származni. Engedj meg ez okért, ha hibáimat egy vagy más dologra való nézve munkámban látod. Ha fordítás volna, annak szerzőjével menthetném magamat a gondolatok gyengeségében és a fáradt ékes-szólásban; de mindenre nézve tulajdonom lévén, lehető gyalázatjának elviselésére is el kellett magamat tökéllenem, ha szerencséje nem lenne olvasóimnak tetszeni, kiknek jó igyekezetemet inkább, mint gondolataimat mentségemre ajánlván, szerencsés léteket is kívánom.

ANYAI OKTATÁS.

7. Levél.

Kedves Leányom!

Nincsen egy szülő anyának édesebb gyönyörűsége, mintha ugyanazon édes magzatját, melyet ágyékától származni látott, védelmező szárnyai alatt nevelheti. A szülésre isteni végzés vagy természet által vezéreltetünk; de a nevelésnek oktattatásai mintegy tulajdon szorgalmatosságunkból láttatnak származni. Innen van tehát, hogy azok, kik csak szülnek, anyai tiszteletet kevesebbé érdemelhetnek, mint azok, kik szülnek is, nevelnek is. Mi lehet nemesebb s érdemesebb hivatal, mint a józan erkölcsökbe azon magzatokat a becsületnek karjaira újra szülni, kiket már természet szerint vérünkben azelőtt világosságra hoztunk. Szerencsétlen szülék azok, kik az emberi társaságnak csak testet adnak, melyben tulajdon véreknek elfajulását egész nemzetek előtt gyalázzal szemlélni kénytelenítetnek. Megengedj, kedves leányom, édesanyai szerelmemnek, mellyel hozzád viseltetem és amely életednek szerencséje miatt szívemet éjjeli, nappali rettegésekben tartja. Te vagy egyedül, kiben újraéled-

tem és akit most e világnak örvényeiben ragadtatni látok. Mi, fájdalmas szülék, könnyebbnek esmérjük sorsunkat mindaddig, valamíg magzatainkat szárnyaink alatt védelmezhetjük; de mikor ezek osztán ifjúi idejeket elérik s esztendeiktül a közönséges emberi társaságba vonattatnak, oly idő, hol indulataik szíveken felgerjednek; ekkor, ekkor érkeznek hozzánk azon veszedelmes és keserves szempillantások, melyekben az idő édes gyermekeinket karjaink közül kiragadván, őket a világnak veszedelmes játékpiaçára kitész; ekkor nézünk utánok sóhajtozva s rettegve; ekkor van osztán ideje, hogy vélek megtett oktatásainknak hasznát benne szemléljük. Ah, mennyit kell egy anyának érezni, mennyit gondolni és tapasztalni, mennyi könyveket hullatni, míg e lármás világnak pályafutásit annyira megesmerheti, hogy azoknak veszélyei ellen édes gyermekének gyenge szívére igaz és védelmező tudományokat rakhat.

Te még ifjú vagy, Klárisa, azon tulajdonságokkal felékesítve, melyek a férjfiaknak szíveket először tűzbe s annakutána elragadtatásba hozzák; kinyílt tekintetben erkölcesidnek tisztasága s józan származásodnak szelíd nyájassága látszik. Belső indulataid mosolyognak ajakidon; szívednek édes érzései fénylenek szemeidbiil, melyek tekintetben lappanganak s sokszor bágyadozásokbul hirtelen vidámságra szökni láttatnak. Magos homlokodon a nemesi tűznek csendes méltósága nyugoszik. Tenne-

tedben olyan vagy, mint a sugár cédrus, mely magára tiszteletet s kedvességet húz. Ügy gondolhatod, hogy ezek éppen azon nemes tulajdonságaid, melyek benned való édesanyai örömet legfelsőbb pontba tetézik. Ah, igen is, ezekben gyönyörködném leginkább, ha a férjfiaknak ifjúságát és a ti hozzájuk való gyenge indulataitokat nem esmémém. Nincsen e földön oly veszedelmes dolog, melytül inkább rettegek, mint szépségednek kellemetességétül. Szépség, nyájasság, nemes elme, rendes, vidám, mértékletes és szelíd magaviseles, oly természetű dolgok, melyek az ifjúságnak esdekésit utánok fogják húzni; mindenütt szerelmet, sóhajtást, hívséget, alázatosságot fogsz körülötted látni. Imádóid között olyanná lészel, mint egy drága virágokkal s kedves rózsákkal béhintett oltár, mely előtt szüntelen áldoznak, nem kívánván tőled egyebet, csak hogy azon áldozatokat elfogadjad, melyekre a természet által érdemessé tétettél. Nincsen ennél az ifjúságnak édesebb gyönyörűsége; így gondol magában: hogy lehessen abban gyaláztatásom, vagy veszedelmem, ha a világtól szeretetem? Micsoda élet az és minémű tulajdonságok, melyek másoktul, magánosságban hagyatattván, megvettetnek s szomorú elfelejtetésben senyvednek? Innen származik, hogy a te időben való ifjú leányok csaknem mind azokat karjaikra kívánják szedni, kiket hívségekre esküdni látnak; és ha szívek meg nem engedi, hogy azokat mind viszont szeressék, gyönyö-

tőségekre egyet azok közül kiválasztanak, a többit pedig tiszteleteknek adója alatt megkívánják tartani. Ah, mennyi rettegés szakad szívemre, ha ifjúságodat ezen édes veszélyek között magamnak képzelem. Félek barátságodat s szeretetedet elveszteni, mely szerencsétlenségbe bizonyosan belésem, ha ifjú indulataiddal mindenkor ellenkezni kívánok. Ha pedig hallgatásba tészem magamat erántad, ki lész az, kitül szíved vigyázásra fog oktattatnit Szüntelen esedezem az örök végezéseknek, hogy ifjúságodat oly törvények közt vezéreljék, melyek által az ártatlan gyönyörűségnek, tisztességnek s becsületnek célját elérjed.

II. Levél.

Valamit néked anyai szívből tanácsolhatok, azok közt legelsőnek vészem a *Religiót* vagy Vallást. Ez az a dolog, melyet mindenkor legelső tárgyodnak és célodnak ismerj, haszontalan fárasztanád magadat különben a vüágnak tetszeni való kívánsággoddal; veszedelemre kelene hanyatlanod azon szempillantásban, melyben az eránt való kötelességedről megfelejtkezni, ki teremtett. Ennek legfelsőbb tiszteletit igyekező oly mélyen nyomni szívedbe, hogy a halandó életnek semminemű viszontagságai utolsó lehellésedig azt onnan ki ne ragadhasd. Igyekezz ezentúl az igaz isteni tiszteletet, valóságos buzgóságot, a haszontalanságoktól és belső tévelygésektől különböztetni és Iste-

nednek imádását is inkább jóságos cselekedetekben, mint csupa éneklésekben határozd. Törekedj minden szempillantásban igazság s ártatlanság szerint élni, felebarátaidat szeretni s úgy osztán Istenedhez fohászolni, mikor tannak kegyelme néked buzgóságot enged.

Ne véld, hogy a *Religió*nak tulajdonsága s valósága szinte oly csudálatos mesés történetekben határozhatnák, melyeket vén bábáink az apró gyermekeknek boszorkányokról, késértetekről szoktak beszélni. Ezek a tudatlan elmének idéltlen gyengeségei, melyekkel bölcsőnkben együtt rengettetünk, haszontalan álmok, de mégis csecsemőkorunktól fogva úgy hozzájuk szokunk s azokat szívünkbe annyira beszédjük, hogy viszont kiszaggatásokra nagyobb idejükben osztán elégségesek alig lehetünk. A babonázás csalárd elültetésének részeg elmék által kiálmodott történeteitül gyermeki időnkben, haszontalanságoknak elhitére vonattatunk, melyeket képzelődéseinkben igazságoknak állítván, azoknak elhitére másokat is buzgósággal kényszerítünk. Bánattal válunk meg gyermeki gyengeségeinktől, melyektől végre csakugyan a megérett elme által elszakasztatván, értelemünknek elkövetett gyengeségét s haszontalanságát végre szeméremmel nézzük, csodálkozván az erőtlenségeken, melyeknek elkövetésére elégségesek voltunk. ítéld meg, ha nem nyavalyás ostobaság-e a gyermekek előtt oly dolgokat beszélni, hogy az ördög kutya, macska képében, gyapjason,

nagy szakállal az embert megkerülgeti, talpát a kőhöz veri, melynek nyoma abban megismértetik. Micsoda ostoba kárhozat elhinni, hogy a boszorkányok tiló¹ állát, penetét² megnyergelvén, kulcs lyukain alá s fel bujkálván, míg a kakas meg nem szólal, a szent Gellért hegyére csatákra járkálnak. Tedd hozzá ehhez Kristófnak imádságát a Kereszt-úton, melylyel ott az ördögöket hívni szokták, kiknek osztón tüzes szekér, lángot okádó bika s orosz lány képében kell megjelennek. Több ilyen véghetetlen csábító csudákat plántálnak a gyermekeknek szívekbe, melyekkel felnevednek s tőlük koros idejekben is sokan alig szakadhatnak el. Ezeket úgy vedd az igazságok között, mint az álmokat és felejtsd el őket oly könnyen, ha még rólok hiteles emlékezet lehet benned, mint amely csúf ostobaságoknak azok egy bölcs elmének igazságaiba láttathatnak.

Vedd szívedre, kedves leányom, hogy a *Religio* nem egyedül a szemeknek felfelé való forgasásban és szüntelen való templom-járásban áll, hol az elmét elragadni szokott áhítosságban a világ előtt mint valami nehéz nyavalyában, úgy buzogj s rángatódjál. Láttam némelyeket templomban oly nagy belső indulatoktól hányattatni, melyek őket előttünk két dologban elárulják, kéntelenítettvén rólok

¹ Len- vagy kendentűrő.

² Tűz-kotró.

úgy ítélni, hogy bennünket lármás áhítatosságokkal vagy vakítani akarnak, vagy pedig, ha ez nem, lelkek esméretinek sértett igazságaitól mardostatnak, mely magát gonosz cselekedeteik miatt rajtok bosszúja. Vágnak Olyanok, kik széjjel vonattatott tekintetekben az erőltetett áhítatoságot a békéjő ifjakkal vadászó szerelmével elkeverik és így szemekkel tolvaj indulatokat s egyszerre buzgóságot mutatván, magokat a világ láttára nevetségeské, csélcsap . gonoszokká téstik. Soha az ilyenek közül sem egyiket, sem másikat ne kövessed. Ha buzgóságot érzed, rejtse el azt magánosságodba, hol csak Istenednek irgalmassága légyen bizonyosságod; különben közönséges helyeken mutass mindenkor csendeséget. Ne bocsátkozz illetlen henyélésekre is; de erőltetés se tessék ki belőled, hogy a világ se nagy törekedéseidben, sem helytelen buzgóságodban botránkozást ne találjon. Hidd el, hogy hitünkhöz való nagy szeretetünk, melyben neveltettünk, gyakor erőtlenségre ragad bennünket, úgyszólván csaknem kötelességünknek esmerjük mindazon felebarátainkat utálni, kik értelmünkben nincsenek. Sokszor e részben csak in agunk szeretetétől hajtva, másokon kéméllés nélkül való csapásokat téstünk, jószágos cselekedetnek vélvén részünkről azon sebeket, melyeket keserves felebarátainknak szíveken felszaggattunk. Elhitetjük magunkat arról, hogy a mindenható Istennek ügyében periünk, harcolunk; noha azok által csak tulaj-

don erőtlenségeink nevetséges és káros tévelygéseinek teszünk eleget. Ahíthatosságunk az ily állapotokban természetünknek tulajdonságaitól nagyon függ; szent harag támad bennünk, mely végre kegyetlenséggé válik azok ellen, kik értelmünkben velünk nem egyeznek. Nagy szorgalmatossággal kikeressük a Szent írásnak azon helyeit, melyeket részünkre magyarázhatunk és látván, hogy az Istennek hűsülése népe ellen magát sok ízben kijelentette, mi is mások ellen haragra gerjedvén, őtet véljük követni. Nem gondoljuk meg, hogy Idvezítőnknek parancsolatja szerint azon felebarátinkat is szeretni tartozunk, kik másképpen vélekednek, mint mi. Találni fogsz még e világban embereket, kik hívőségeknek határt nem vetvén, hiteket is végzetlen messziségre kívánják kiterjeszteni, holott az elmét a sok dologgal nagyon meg lehet terhelni. Innen származik, hogy az igaz hitet az embereknek lelkekben el lehet fojtani, ha aztat ott haszontalan s hihetetlen gyermekségekkel öszvekeverik, melyek az igazsággal szemben szöknek s bennünket a valóságnak esméretitül. távoztatnak, A mélankolikusok és hipokondriakusok véreknek terhétül szomorú és setét gondolatokra nyomattatván, hitekhez való belső áhíthatosságokat abba helyheztetik, hogy a világnak rémítő, elkénszeredett s minden órában halálhoz készülő tekintetet mutassanak. Rossz humorokat mindenkor epéjeknek sárgaságával keverik, elviselhetetlenné tévén kínos tekén te-

teket azoknak, kik között élnek. A legártatlanabb multságok ellen is, mint a legkárhatosabb bűnök ellen, úgy kiáltanak. Hiheted-e már, hogy az igaz hit, mely minden dolgok felett való jó, nagyobb tökéletességét abba kereshetné, ha azoknak mérget ad, kik ötét vallják? Meg kell vallani, hogy némely embe-reinknek ily szoros törvényei, buzgóságokat s áhítatos szentségeket minden egyéb hívők felett mutatni kívánván, kevély vakmerőségekkel az igaz buzgóságot sokaknál lehetetlenné tették, mely által hiteknek csaknem annyit ártottak, mint azon nem hívők, kik azt csúfsággal kívánják illetni.

Megláthatod ezekből, hogy a vallás eránt való ítéletben hányféle úton lehet eltévedni. A buzgóság tévelygéseinek több neméről is tudnék néked szólni, melyeket most elhallgatók. Kötelességemnek esmérem tovább véled azon értelememet közleni, melyekkel a vallás eránt viseltetem. Sokszor megesezt, hogy voltak olyanok, kik nékiink hitünknek cikkelyeit a természet minden igazságainak ellenségévé kívánván tenni, azokat kegyetlenségre igyekeztek hozni; holott az igaz hit nem egyéb, hanem oly égő fáklya, mely világosságával bennünket ott vezérel, hol a természetnek igazságai és tudományai boldogságunkra vagy nyugodalmunkra tovább nem világosíthatnak; úgyhogy a természetet, melyben szíved és lelked formáltatott, a vallástól erőszaktétel nélkül el nem szakaszthatod. Semminek oly édes-

deden és könnyen meg nem hódol az emberi szív, mint az igaz hitnek, mihelyt annak igazságait láthatta. Nem terhelhetünk azáltal sem kegyetlenségekkel, sem haszontalanságokkal, nem ad vadságot, elfajulást és elviselhetetlen jármot, sőt testi indulatainknak s tévelygéseinknek rabságából szabadítottunk meg általa. Az igaz hit tehát soha nem kegyetlenkedik; az ember pedig valóságos tiranusa magának mindaddig, valameddig testiségének s veszedelemre ragadó indulatainak láncai alatt nyög.

Az igaz hit vidám és mosolygó, nem ellenkezik sem csendességgel, sem nyájassággal, törvényei nem elviselhetetlenek, sem nem unalmasok; és akármit mondjon annak kegyetlenségéről egy tudatlan bigot, mely őtet mindenkor nehézé kívánja tenni, de soha kellemetességét tőle el nem veheti. Az igaz hitnek kellemetessége és helyes buzgósága józan okoskodásban formálja gyökereit, melyhez felső értelem s kegyelem járul, honnan a lelki esméretnek csendessége s vidámsága, származván, a kegyes ember általa minden ártatlan s törvényes gyönyörűségeknek elfogadására elégségessé, szabaddá tétetik.

Az igaz hit a léleknek mélységét magasságra emeli s az okoskodásnak oly méltóságos részeire vészi magát, hol fényessége a tévelygéseknek ködétől nem homályosíthatatik, minden jó erkölcsöknek és jóságos cselekedeteknek szülő édes anyyává lesz, melyeket dicső-

ségével koronáz. Belső és külső tudományai által felemeltetik az ember az egekig, hol a legfelsőbb tökéletesség nyugszik; ennek kegyelme által vezéreltetik lelkünk igazságra; e szabadít földi ínségeinktől, melyektől nyomtatunk jóságának szereteti által s büntetésének rettegetől indítatván, felgerjesztetünk azon dolgoknak követésére, melyeket szentségihez való hívségünknek próbája megkíván. Ha továbbá elég szerencsések lehetünk Istenünkhöz igaz hit által ragaszkodni, bizonyosan oly gyönyörűségekre vezéreltetünk, melyeket e megromlott világnak minden tehetségei számunkra meg nem szerezhetnének. Ezen hasznokról a bennünk lakozó józan okosság ítéletet tehet, hol a hit mindenütt legnagyobb felsőségbe marad, mint oly dolog, mely örökkévaló boldogságunknak kívánságait reménységünkben egyedül teljesítheti. A *Religiórul* magadnak ily gondolatokat csinálván, életedben annak törvényeit legelső vezérül veheted. Az asszonyok nagyobb részén, minekutána életeknek vége fele hanyatlanak, hol kellemetességtől megfosztatván a világtól is elfelejtettek, kéntelenségből erőszakkal buzgóságra tökéllik el magokat, hogy mégis mutathassanak valamit. Vágynak köztök olyanok, kik a világnak megvetésétől magánosságra verettetvén, templomokba vészik magokat, hogy buzgósággal dicséretet kereshessenek azoknál, kiktől személyeknek egyéb tulajdonságaira nézve már elfelejtettek. Az igen későre jönni szó-

kott buzgóság csak egy oly álorca szokott lenni, mellyel ifjúságunknak elvesztéséből származott belső gyötrelmeinket kívánjuk takarni; az eltűnt szépségnek szomorú emlékezete sok öregséget fájdalomba hoz, kik buzgóságaik közt sóhajtozván, könyveket hullatnak, mintha azt valamely más dicső végből cselekednék. Némelyeknek buzgóságok hasonlít a közép idejük között a forró hideghez, egy szempillantásban buzgóságoktól elragadtatván, imádságaikban mintegy magokat felejtve haboznak; más szempillantásban ismét hallgatásba, hidegségbe s túnyaságba esnek. Mindezen rendtelenségeknek elkerülésére teljes tehetségedet reá fordítsd. Valameddig kötelességedet ezekbe csendes indulatokkal erőltetés nélkül kívánt serénységgel elkövetheted; el légy. arról hitetve, hogy belső érdemeid vágnak s egyenes utakon jársz. De mihelyt ezek eránt erőszakot vagy kényszerítést érzesz magadba, hidd el azonnal, hogy veszedelmed felé tántorgasz. Ha gyakorta hányattatásokba és fájdalmas nyughatatlanságokba esel, ha az életnek elkerülhetetlen szerencsétlenségei által szíved keserűségre hozattatik, hol vigasztalást nem találhatsz, hidd el, hogy nincsen igaz állhatatosságod s áhítatosságod. Azon reménység, melyet a hit hívóinek ad, minden felháborodásba vigasztalást nyújt minékünk, olyan, mint a gyógyító balzsamom, mely a vérnek keserűségét édességre hozván, az elmének fájdalmait gyönyörűségekre fordítja. Valakik lel-

kekbe e szerint élnek, mintegy kiszaggatták magokat a testi indulatoknak kezeiből s hasonlók azon szerencsés tartományokhoz, melyek ragadozó s mérges állatokat nem teremnek. Ha azért igaz buzgóságod és állhatatos hited vagyon, bizonyosan nem szenvédhetsz azoknak a kínoknak rabságába, mely alatt a közönséges emberek nyögni szoktak, kiknek ily segedelmek nem engedtetett. Lassanként meg fogsz győzni minden ellenkezéseket, levervén a világi fájdalmas történeteknek hatalmát magadról, melyektől illetethetel ugyan, de lelkednek erejébe soha meg nem tévedhetsz, mivel már azok felett vagy. Őrizkedj attól is, hogy az embereknek kiilönb-különbféle cselekedeteiken, mintha Istenednek különös tanácsosa volnál, ne ítélj; a mi ítélettételünk nagyon meg vagyon határozva, melyre nézve az Isten igazságának, sem irgalmasságának osztó bírái nem lehetünk. Ő az az örökös Bíró, ki végezésének könyvét halandó szemeink előtt bészárolta. Melyre nézve az emberi nemzetnek sorsán való ítélettétellel vakmerő együgyűségbe s szentségtörő elfajulásba kellene hanyatlanunk. Ezeket tőlem mind megértvén, kérlek végre, igyekezz elmédet nagyobb-nagyobb okoskodásokra vinni s magadat a jószágos cselekedetekbe gyakorlani. Imádjad a világnak azon Istenét, ki felettünk uralkodik s kinek hatalmától vezéreltetünk, meg fogja ő néked minden időben azon igazságokat jelenteni, melyek örök boldogságodra szükségesek.

III. Levél.

Elvégezett levelemben tapasztalhatod, hogy a *Religió*nak természetéről beszéltem hozzád, mely szemeid előtt legfőbb és legnagyobb cél is légyen. Ezután mindjárt a házassági kötelességről kívánok írni. E gyönyörűséggel, terhekkel s kínos vigasztalásokkal egybekötött dolog sokkal szélesebben kiterjedett okokat foglal magában, mint néked minden hozzá megkívántató példákat és elmélkedéseket előadhatnék. Az férfiak s asszonyok különbözőféle természeteknek egymás ellen szegezett magok viselése homályba hoz e részben. Idő, alkalmatosság, sors, történet, erkölcs, értelem, kedv és kedvetlenség, az egész világnak lármája, ifjúság, hajlott idő, hízelkedők, rágalmozó nyelvek, ékesség, dísztelenség, rendtartás, atyai, anyai kötelességek, házassági hívség mind két részről, barátságos ismeretség s egymáshoz való tisztelet, szorgalmatos gazdálkodás vagy prédálás, testi hivalkodások s józan élet, mennyi csodálatos dolgok együtt, mennyi veszedelmes kösziklák, melyekbe két személy magát eggyé nem tehetvén, házassági hívségekben kínos hajótöréseket szenvednek. Micsoda nagy szeretettel kell két halandónak egymáshoz viseltetni, ha mindezen fent nevezett dolgokba magokat eggyesre kívánják hozni! A szüntelen való szeretetnek is pedig nagyobb veszedelme emberi természetünkben nincsen, mint a szeretett dolognak szüntelen való hibája, mely azáltal sokaknál unalomba

jöhét. Alig bátorkodom tehát néked a házasságról valamit szólni, mit részedről mégis el kell követnem. Legnagyobb boldogtalansága talán asszonyi nemeteknek abban fog állani, hogy ifjúságtoknak a házasságra szabad választás nem engedtetik. Úgy gondolkoznak sok szülék, hogy az életnek tapasztalása s történeti őket az oly dolgoknak esmerésébe már nagyobb világosságra hozván, gyermekek szívének valóságos tárgyát csalattatás nélkül választhatják. Mennyi leányok találtnak, kik félelmek s szemérmetségétől akadályoztatnak azon férjfiival ellenkezni, kit nemzetségek és szülék nekik férjül ajánlanak. Belső érzékenységek ellenkezésbe jön igaz s érzik, hogy szüleiknek e részben engedelmeskedni, mely terhes dolog legyen. Igen idegen kötelesség is az, mikor egy hatvanesztendő férfi megaggott indulatit tizennyolcesztendő leányának kívánságaival akarja mérsékelni, de az atyák s anyák mégis uralkodást kívánván gyermekeiken, szabad akaratjoknak egészen általadják magokat s nem is lehet ellenek egész vádolást e részben tenni, mert igaz az, hogy a csupa ifjúi szerelemből megesett házasságokban, melyek többnyire mindenkor magokra szoktak unni, idővel szinte annyi egyenetlenségek s veszedelmek származtak, mint azokban látunk, melyeket csupán csak szülék szerettek. Sokan megnyugodtak osztán a házasságban, kik egybekelésüknek idején egymást kevésé szenvedhették, ellenben sokan kétfelé szakadtak azok közül,

kik kézfogásukkor egymáshoz dühös szeretettel viseltettek. Ki tudná az emberi természetnek történeteit előre ellátni! Ezekre nézve a házasság nem olyan dolog, hogy valaki abban megnyerhető szerencsáját önnön vigyázásának tulajdoníthassa. A házasságban minden ember megvakul s akár szépet, akár szelídet, akár gazdagot vésszen, mindenütt csak szerencsére lép, mert tudjuk azt, hogy a férjhez menni kívánó szüzeknek életük asszonyi sorsra hoztatván, oly változásokba esnek, melyet ők ezelőtt magok sem hittek volna. Ki tégyen hát itt szerencséjéről meghatározást, hol csak isteni gondviselés s imádság lehet segedelmünk! Felveheted a házasságra való nézve e dolgot, hogy a természet asszonyi nemünk és a férfiú nem közé különbséget helyeztetett; a férfiaknak nagyobb erőt s mélyebb értelmet engedett, nekünk pedig ellenben nagyobb szívességet adott, mellyel kötelességünket teljesíthetjük. Alája vagyunk vettetve a férjfiaknak; e sors első tekintettel megalázadásra hoz; de ha továbbá megtekintjük, csudálkozással fogjuk tapasztalni mégis, hogy az isteni gondviselés és természet rajtunk e részben csalást nem tettek, mert másrésről számunkra annyi hasznokat engedtek, melyek panaszunkat a férjfiak panaszán felül nevekedni nem engedik. Eajtad fog állani, férjednek rabságát vállaidról levenni s ötet hatalmától megfosztván engedelmességre hozni. Szükséges dolognak láttatik részünkről a férjfiaknak hatalmok s bölcsességek, melyek által

gyengességünkbe feltartattatunk s védelmezetiink. De ellenben az ő nálunk nélkül különben vad és kegyetlen természeteknek elkerülhetetlen szüksége vagy on arra, hogy az asszonyi nemnek szelíd, nyájas, hív, érzékeny, szánakozó s kecsegtető kegyességei által lágyulásra s jámborságra hozathasson. Tudod, hogy a férjfiak csecsemő gyermekségektől fogva ifjúságoknak idejéig édesanyjoknak s dajkáiknak szerelmekhez s gondviselésekhez ragaszkodnak. A természet könyvének első betűit mi nyomjuk szívekre, melyeket onnan a legnagyobb viszontagságok is nehezen vagy soha többé ki nem törölhetnek. így esett gyermekségek kezünkben, ifjúságokba szabadulnának ki jármunk alól; de gondolhatsz-e az egész világon szorosabb és keményebb rabságot, mint az, melyet a heves szerelem szül! Ha valamely ifjú szerelmedtől elfogadtatik, úgyhogy személyednek kellemetessége szívének minden részébe elhat, mutass nagy hívséget néki először; édesgessed kívánságait; hányd nyakára oszton a legkeményebb láncokat, minden megalázni szokott rabságot örömmel szenved, csakhogy abba szenvedén, tőled mégis ölel-tethessen és személyedet reá gyenge szerelemmel mosolyogni láthassa. Az asszonyi nem tekintete erősebb a törvényeknél, mely könnyhullatásaival s engedelmisségével lábához verheti azt a hatalmat gyakorta, melyet a férjfiúság oly rémítő csudával s nagy felemelkedéssel láttatik feléjükbe tenni. Ha e kísér-

tettel ellenkezel, kétségkívül veszedelembe jöhetsz; mert a férjfiák kedvezés nélkül kegyetlenekké lesznek; légy hív férjedhez és hitesd el arról; édesgessed kívánságait, alázd meg magadat, engedelmeskedj néki szüntelen, járj csinosan mértékletességgel; dicsérd magadba cselekedeteit s tégy úgy, hogy csak ötét bálványozod egyedül, fogadom néked, hogy oly hatalommal fogsz rajta uralkodhatni, mely felette határ nélkül valóvá lesz. Ekkor lesz az osztán, hol a fő, mely egyedül kíván vezérelni, s uralkodni, mindenütt szemefénye után vonattatik. Mondd meg már, hogy kinek adott a természet nagyobb hatalmat, a férjfiaknak-é mirajtunk, vagy nekünk őrajtok? Sokan vágnak ugyan oly szerencsétlen asszonyok, kik férjeken vagy egy, vagy más okból nem uralkodhatnak, de gondolod-é, hogy ugyanazon asszony, ki gyengesége miatt férjének rabságában szenved, azonkívül a világon semmi Férj fit rabságába nem tartott? Ha ezen nem, máson lehet uralkodni és mégis megmarad az uralkodó hatalomnak egyenlősége köztünk.

Vágnak olyan asszonyok, kik gyenge férjeiket, mind értelemmel, mind egyéb emberi tulajdonságokkal felülhaladják; az ilyen férjfiak férjfiúi nemeknek szégyenére vágnak. Ha ők mindenekben engedelmesek, együgyű szelidségek, nevetséges jámborságok egészen feleségeiknek hatalmok alá esnek. Ezek azok, kiirmék sorsán továbbá szánakozásból nevetni

kell; mégis mindazonáltal boldogok, csak érdemes asszonyoktól vezéreltethessenek. Ha ily férjed találna lenni, kintelen leszel rajta uralkodni, mert együgyűsége férjfiúi hatalmát kezébe fogja letenni, mit te elfogadni kényszerítetel. E visszájára fordult életed mindazonáltal e világ előtt elrejtene igyekezz, úgy viselvé magadat minden közönséges helyeken, mintha te is valósággal férjednek vezérlő hatalma alatt élnél. Gondold meg, micsoda nagy szerencséd lesz egész házatod vezérelni; alacsony embertelenség volna férjednek együgyű gyengeségét e világ előtt nevetségre kitenni, ki csekély szelídségének úgyis nem oka, mivel úgy született és teneked is, noha férj, mint szolga aképpen engedelmeskedik. Megengedem, hogy ily férjednek gyakorta idétlen jámborsága mások előtt szégyenbe hozhatna, kivált mikor őtet, asszonybarátaiddal ülven, azoknak erős és bölcs férjeik között idétlenkedni látnád. Mert meg kell vallani, hogy egy nemes születésű asszonynak fájdalmas dolog e világnak fényes piacán valamely formátlan és setételmű férj fiú által ide s tova vezetetni; de akármely nehéz legyen ez, egy nemes asszonynak mindenkor kötelessége férjének gyengeségeit e világ előtt fedezni s őtet külsőképpen mindenekben törvény szerint való tisztelettel tekinteni. Mentül inkább kimutatná annak gyengeségét, annál nagyobb szerelemmel kellene magának is illetetni, mivel azt láttatna mondani a világnak: lássátok,

micsoda gyenge férjem van. Keserves dolog, igaz, egy nagy születésű asszonynak nagy születésű férjfiúval nem bírni, kit e világban mindenütt szeme előtt dicsérni, tisztelni, szeretni látna; semmi egy főindulatú asszony kívánságának inkább nem hízelkedhetik, mind egy oly nemes férjfiútól vezéreltetni, kiben bölcsesség, termet, tekintet, értelem, erkölcs, nyájasság, szelídség, kedves emberség öszveesküdtek emberi characterét mások felibe tenni s személyét azáltal különbségbe hozni. Azt mondom, hogy egy nemes indulatú asszony inkább kíván ily kies férj fiúnak hatalma alatt élni s tárgyával kevélykedve dicsekedni, mint valamely nyavalóság gyengeségen uralkodni, kit véle született kevélyisége miatt mások között fájdalom nélkül alig nézhet. Ilyen asszonyi nemünkben a természetnek törvénye, mely magát az okosságának rabságába nehezen verheti; de akár milyen ereje legyen is, elmúlhatatlan kötelességednek esmérjed férjed eránt, akár kicsiny, akár nagy tekintetű legyen az, mindenkor egyenlő tiszteletet s engedelmességet mutatni és személyét a magad háza népe előtt is úgy tai'tani, mintha dolgaid mindenekben az ő szabad akarattjától függenének.

Ha férjed hozzád vett szeretetében nagyon erőtelenedik és mint a síró gyermek kötődnek szélibe kapaszkodván, szüntelen körülötted kíván ugrálni, utánad nyargalni, igyekezz vele szép móddal elhíttetni, hogy az oly magaviselet

az embernek belső gyengeségét a világ előtt elárulja s személyét alacsonyítja; ha ezzel változásra nem bírhatod, mutass szomorúságot, valahányszor körülötted gyermekséget követni látod. Kérdezni fog, min búsulsz? Felelj neki: azon kesergek, hogy gyönyörűségtől 'meg kívánsz fosztani; legnagyobb vigasztalásom s örömem csak onnan szármázik, ha téged tökéletesen szerethetlek, kivel osztán szabadon és törvényesen nyájaskodhatom: te pedig olyan dolgokat követsz el, melyek személyedhez vett szerelmemet sanyargatva fogyasztják és amelyeknek elkövetésétől magadat fájdalom nélkül igen könnyen megtartóztathatnád; ne fossz hát meg gyönyörűségtől, és élj úgy, hogy szerethesselek s benned gyönyörködhessem. Gondold meg, micsoda nemes vigasztalás legyen egy igaz férjfiúnak résziről feleségét, kitől szerettetik, boldogságban, szerencsében tartani; meglásd, hogy engedelmeskedni fog férjed beszédednek, ha még benne igaz emberi indulatok találtathatnak.

Megeshetne továbbá, hogy oly férjfit kaphatnál, ki személyedet megunván, olyas hozzá való hívségedben magát nagyon elbizván, tégedet személyéhez való nagy szeretetteddel együtt magánosságodban elhagyna s mulatságait más részeken keresné. Az ilyen férjfiakat még nem lehet rossz híveknek mondani; csupán ilyen cselekedettel lehetnek ők igazak, ártatlanok s feleségeikhez hívek, csak az a hibájok nagyon, hogy az asszonyaikkal való hosszas léteit

megunván, a világnak nyájaskodó sokaságától közönséges társaságokba vonattatnak. Az ilyen férjfiút kérjed, ajánljad néki hívségedet s szomorú magánosságodnak siralmas voltát könnyhullatásokkal terjessed eleibe. Ha ezek által szívét megilletődésre hozhatod s társaságodban marad, nyertes léssz: ha pedig magát megkeményítvén, csakugyan magánosságodban hágy, vidd véghez anyai kötelességedet, gyermekeid, cselédeid körül, hív maradván hivatalodnak. Az ilyen sors egy asszony részéről igen fájdalmas; mert ha nemes gondolkodása vagy, oly méltatlanul megvettetett sorsán fellette igen elkeseredik; a minden multságától megfosztatott természetnek nyögését hallja kebeleiben szerencsétlensége ellen kiáltani s annak bosszúállását ellene kérni; mely állapot, ha igen sokáig tart, a legerősebb lelkeket s legnemesebb szíveket is bágyadásokban hozza. Micsoda terhes harc volna ekkor hajlandóságodat egy olyan ifjútól őrizni, ki hozzád a legigazabb, leghívebb és legengedelmesebb tiszteletet mutatna: de mégis religióval, jó erkölccsel s házassági hívségednek törvényeivel, természetednek nyughatatlanságai ellen győzedelmes harcot tehetsz, sérelem nélkül megmaradván kötelességedben. Háládatossággal végyed azoknak hívségét, kik hozzád jóságot mutatnak és maradj a magad kötelességének hív, hogy azoknak tiszteleti erántad soha el ne vesszen, sőt mindég nagyobb-nagyobb pontjára emelkedjen, kiktől már úgylis szeretettel s becsültetek Kote-

lességedhez való hívséged pedig abban áll, hogy tisztelőidnek világ szerént illendő emberiséget mutass, házassági szövetségednek pedig annak törvényei szerént állandóul tiszta s hív maradj. Vágynak olyan férjfiák is, kik feleségeiken kívül senkit nem szeretvén, haszontalan hivalkodásból s csélcsap hejehujaságból feleségeik előtt mindenkor más asszonyoknak szerelmével dicsekednek; noha erő tétlen magokviselésével az egész világ előtt megmutatják, hogy oly finnyás indulatú személyek szerelmének megszerzésére, mint melyekkel kevélykednek, elégtelenek. Sérelmet okozhatnak ezek is asszonyaiknak, mert ámbár el légyen is felesége arról hitetve, hogy férje éppen nem vétkezett azon dolgokban, melyekbe magát gyermeki csekélységből bűnösnek lenni kiáltja: mindazonáltal az ilyen erőtelenséget nehezen szenvedí s benne háborúságot téssen. Az ilyen nemű férjfiakkal igen nehéz lesz bánnod, mert ezek azok az ártatlan eszelősök, kik cselekedeteknek nem okai: ők lármáznak, szegények, követni kívánván mindent, mit másoktól hallanak és sohasem gondolkoznak róla, hogy feleségek, vagy mások is arról, mit ők beszélnek, mit ítélnének. Ha ilyen férjnek hatalmába esel, csak szenvedd hibáját, mert valahányszor dorgálsz, mindenkor fogadást téssen előtted, hogy a tiltott dologban ellened soha többé hibázni nem kíván; de mihelyt szemeid elől kimehet, nyavalyás bangóságát¹ azonnal újra kezdi,

¹ Ügyefogyottság.

eszőlősködik ellened, hozzátévéen még azt is esmerősei között hibájához, mely szerint azokat kéri, így szolván: de meg ne mondjátok a feleségemnek, mert megvár. Ily neveltséges együgyűségből mind a te belső fájdalmadat, mind a maga haszontalanságát a világ előtt kétszeresen kifejezi. Ezek különben egyéb dolgokban ártatlan, engedelmes és jószívű emberek szoktak lenni és mindent örömet elkövetnek, csak azt engedje meg nekik a világ, hogy ők minden vég s ész nélkül ami elméjébe botlik, dicsekedéssel szabadon kibeszélhessék. Lehet oly férjed is, ki hozzád szeretettel, tisztelettel s barátsággal fog viseltetni; de mégis elég erős férjfiúi szíve s állhatatossága lesz arra, hogy tőled józan és törvényes okok szerint mindekben illendő engedelmességet kívánjon, ki tégedet szeret, kívánságaidnak kedvez és szeretéiből s férjfiúi hivatalból mind néked, mmd egész házadnak feje kíván maradni. Az ilyen nemű férjfiak első tiszteletet érdemlenek; ezek azok, kik atyai kötelességeket esméri s dolgait házassági kötelességeknél sérelme nélkül bölcseséggel, emberséggel vezérelhetik. Az ily tulajdonság természet szerint kemény és állhatatos férjfiúi indulatokat jelent, innen származik, hogy az ilyen férjfiakba néha keménységet tapasztalni, mert az uralkodás keménység nélkül fel sem is állhat. Könnyen megeshetne tehát benned, hogy egy ilyen férjfit, kötelességének elkövetésében természetnednek gyengésége miatt gyakorta kegyetlennek lenni

vélnél, de gondold meg azt, hogy egy férjfit semmi hiba haszontalanabbá nem tész, mint a szüntelen való lágyság. Az illendő keménységet azért férjfiainknak a természet adta, kiknek gyenge asszonyokká s gyermekekké kellene lenni, ha férjfiái keménységektől megfosztatnának. Ilyen sorsban igyekezz csak arra vigyázni, ha taláztatik-é osztán férjedben szelíd engedelmesség, minekutána valami előtte elkövetett hiba ellen keménységet mutatni kéntelenített; és ha e két dolognak igaz mértékét benne feltalálsz, csudáldj ötet, engedelmes-séggel, szeretettel édesgetvén személyét. Vágy-nak ezen feljebb megnevezettek felett prédálásra, durvaságra, részegeskedésre s fajtalan életre hajlandó természetű emberek. Ezek már azok az állatok, kiket a természet asszonyi nemünknek kínjára búsulásába szül és akiknek jobbítása vagy oktattatása is életünknek halálos keserősége. Nem kívánlak tehát azzal fárasztani, hogy egy férjfiúnak utálatos formáját előtted rajzoljam, ki a bor által emberi okoskodásától megfosztatván, mint valamely leverettetett, oktalan állat okádékjában a földön hortyog. Nem kívánok azokról is szólni, kik mint emberi természetünknek mostoha fajzasi, tigris tulajdonságokkal származván, sem feleségeknak, sem gyermekeiknek kiáltásaiktól szánakozásra nem hozattatnak. Oly kegyetlen ostorai ezek az egeknek, melyeket áldással csak isteni irgalmasság változtathat. Nem is reményelem, hogy ily férjfiúnak hatalmába es-

hess, mivel ezen bűnök az emberek között igen híres és esmeretes hibák szoktak lenni. Ezen természetnek rémítő csudáival együtt őrizkedj azoktól is, kik emberséges és jószívűek ugyan, de a világi életnek módját fel nem vehetvén, haszontalan költségbe, prédálásba, pompába verik magokat. Ezek azok, kik szerencsétlenségeket előre sem nem láthatják, sem nem érezhetik és szüntelen remélve, mindenkor kárt tesznek, szerencsétlenségeket pedig csak akkor érzik meg, mikor már annak elkerülése többé hatalmokban nincsen. Micsoda gyönyörűséged volna osztán férjednek jó szívében, ha annak vigyázatlansága s élhetetlensége miatt bűn nélkül utolsó nyomorúságra verettetnél. A halál és gyalázat mindenképpen kínos, akár vigyázatlanságból, akár kegyetlenségből származzon.

Törvényeket kellene továbbá elődbe adni, hogy a házasságra legérdemesebb ifjakat miképpen esmerhesd meg; de kicsoda volna ezeknek esmerésére elégségest. Ha tudományod, nemes érzésed és származásod vagyon, melyekkel a világban soknemű dolgokat tapasztaltál, elkerülheted sok ifjak gyengeségének veszedelmét; igyekezz az emberi szívnek esméretiben előmenni, tanulj emberi módon érezni, gondolni, mely nemes tulajdonságokra csak vizsontagságok s szenvedések által vezéreltettek hol mindenütt isteni gondviselésnek ajánljad magadat.

IV. Levél.

Eltökéltt szándékkal vagyok ezen levelemben azon kötelességedről írni, mellyel hazád népéhez, gyermekeidhez s cselédedhez fogsz tartozásképpen viseltetni. Legelső gondod a \ légyen, hogy magadat házadnak igazgatásában kedvessé mimódon tehesd. Egy szép asszony, kellemetesség nélkül, hasonló a festett képhez, melyben lélek nincsen. De honnan végyen asszonyé nemünk törvényeket a kedveségnek megszerzésére; e kincs csak természet által osztogatatik: akitől ezen édes anya édesgetéseit megvonta, az akármit követett el személyének tökéletesítésére, mindenkor kellemetesség nélkül maradott. Részesévé kell hát először a természet ajándékainak tétettetni, ha tanulás, szorgalmatosság és mesterség által magunkat nemesíteni kívánjuk. Ellenben haszontalanokká lennének bennünk a természetnek kedvezései is, ha azoknak kitisztításokra s felemelkedésekre semminemű szorgalmatossággal és mesterséggel nem élnénk. Ez okon nincsen oly természet ajándékaival teljesült emberi természet, melynek a tanulás tapasztalás s .józan okoskodásunknak oktatásai szükségesek ne volnának. Így osztán természet és mesterség együtt tésznek az emberből oly teremtést, mely nemes tulajdonságaival a közönséges dolgokat meghaladván, másokat személyének csudálására s szeretetire hűz, személyébe pedig angyalokhoz közelít. Nékem úgy tetszik, ha hozzád való nagy anyai szerel-

mentől nem vakítottam, hogy származásodhoz a természet kedvezéssel viseltetett, mely kedvezés eredet szerént való érdemeidet benned szülvén, nagyobb felemel tettetésére, tőlem a nevelésnek oktattatásait kívánja.

Serény vizsgálódást kívánok továbbá tenni azon dolgok körül, melyek egy ifjú asszonynak személyét háza népe között kedvességre s tiszteletre vihetik. Oly tudomány, melyből az egész világ előtt való kedvességre magadnak példákat vehetsz. Tudom, hogy a természetnek első kellemetessége szépségbe határozottatok. Édes és keserves ajándéka ez az egeknek, mely szerencsére s veszedelemre illendő sebességgel vezet. Szerencsés egy oly személy, ki nemes erkölccsel s bölcs lélekkel bírván, testével is szép lehet. Azért mondom ezt, hogy a testnek szépségét egyedül soha sem boldogságnak, sem szerencsének, sem állandó kellemetességnek ne végyed. Gondolod-é, hogy házad népe csupán tekintetednek és testednek szépségéért humorodnak lármázó mordságát, szüntelen ok nélkül változó indulataidnak rendetlenségei hosszas idők alatt békességes tűréssel s örömmel viselné! A testnek rendessége legelső része a tetszésre való érdemeknek, ezután következnek a cselekedetnek kedvességei, melyeket ha e világ magad viseletiben fel nem találhat, rád ún, magadnak hágy. Sok asszonyt láttál kevés szépséget cselekedeteinek nemességeiért csaknem özönségesen szerettetni és ellenben sok

kevély szépségeket találhatsz köztünk, kik megvetésben s elhagyatásban élnek, mivel magokviseletivel érdemesekké, sem nemesekké magokat nem tehetik. Mindenekfelett vigyázással légy arra, hogy cselekedeteidnek belső okait soha se gyermekeidnek, sem egynek is cselédeid közül ki ne jelentsd. Ezen okokon ne értsed gazdaságodnak munkáit, melyeknek okait nyilvánvalókká kell tenned azért, hogy azok által házad népe bölcs rendelkezéidet távollétedben is követni oktatta thasson. Ezekben azért nemhogy titkos nem lehetsz, sőt még tanítónak kell magadat tenned. Más természetű eszközök azok, melyekben csupán csak a magad szívével tanácskozatsz és amelyek semmi egyéb célra nem dolgoznak, hanem csupán csak azon munkálnak, hogy önnön személyedet oly nemes cselekedetekkel mimódon öltöztessék fel, melyek annak mind parancsolásban, büntetésben, mind pedig engedelemben s jutalmazásban egyenlő kedvességet adhassanak. Ez oly titka legyen szívednek, melyet sem férjed, sem barátod, sem testvéred, sem én szájad vallásai által ne tudhassanak. Gondolj reá, hogy a személy szerént való magaviselésnek hányféle törvényei vágnak, melyek szerént ő a legfontosabb s nagyobb dolgokról a legkisebb cselekedetekre is kiterjeszkedik. Minden szó, minden mozdulás húzhatnak magok után kedvet, vagy kedvetlenséget. Mi lenne tehát abból, ha férjednek megmondanád, hogy te így, vagy amúgy szántszándékkal cselekszel és beszélsz,

mellyel csupán néki kívánsz tetszeni? Tudod-é, hogy a kellemetességnek természet szerint valóvá kell lenni. Azért, ha ezek eránt titkaidat kivallanád, minden cselekedetedet mesteriségnek vennék s a szép dolgokkal is magadat neveltségessé tennéd. Vigyázz másoknak magok viseletire, melybe igyekezz azt követni, mit rendesnek, szépnek, kellemetesnek és természet szerint valónak lenni tapasztalsz; olvass könyveket s lásd ott is, mit téznek kellemetességgé; de ne mondd soha senkinek, hogy e világon magadon kívül valakit még követsz. Ha cselekedeteidben más, náladnál kellemetesebb személyeknek szokásait észrevészik is, hagyj azoknál szabadon ítélni és ne mondd soha, ha tőled származnak-e egyedül azon cselekedetek, vagy másoktól vetted; elég az, hogy azokat te is természet szerint követed el, erőltetés nélkül, mellyel magadat kedvessé tészed. Ha így a szép magaviselet benned önként foly, minden azt gondolja, kik között élsz, hogy te úgy vagy oktattatva és születve. Maga sem tudja, azt mondják rólad, mely igen kedves tulajdonságai vágnak; akár testével mozduljon, akár hallgasson, álljon, beszéljen, mosolyogjon, vagy szomorkodjon, mindenképpen kedvességet mutat, hol tiszteletet, hol nyájasságot, hol hallgatást okozván azoknak, kiktől környül vagyon vétetve. Ilyen igaz az, hogy egy nemes tulajdonságú asszonynak kedve s kedvetlenségétüi egész házának nyájassága függeni szokott.

Vagynak ugyan olyan személyek, kik a ter-

mészettül szelídeden s ártatlanul születvén, minden mesterség, tanulás és okoskodás nélkül cselekedeteikben kellemetesek, mely szerencsésekben legkisebb mesterséggel sem élnek s nem is élhetnek azon okon, hogy annak megtanulására talán sem alkalmatosságok, sem tehetségek nem volt. Az ilyen származás különös nyereségnek tartathatik. Ha ilyen származásod vagyon és nincsen elégséges értelmed annak ékességeit mesterséggel nagyobb fényességre vinni, maradj a természetnek első munkájában; de ha vigyázassal s okoskodással annak tulajdonságait nemesebbekké teheted, elkövetésére igyekezz. Ne oly mesterséget szerezz magadnak, mi csupa erőltetés s a természetnek kellemetességeit megfojtja, nem mutathatván osztán magában sem szépet, sem hasznost, mivel benne sem természet szerint valóság, sem hízelkedő mesterség nem tetszik. Olyan mesterséget hell tanulnod csak, melynek természet szerint való gyakorlása nem mesterségeket, hanem véled született anyai tulajdonságokat mutasson; és ha tapasztalod, hogy a tanult dolgokat származásodnak fundamentomában bé nem plántálhatod, hogy azok ott önként virágozván, gyümölcsöket hozzanak, mesterségre ne törekedj. Nincsen az emberi társaságban nevetségesebb magaviselet, mint (amilyent) az oly személyek mutatnak, kik természeti tulajdonságoknak minéműségéből ki akarván vetkezni, másba bújnak, melynek követésére elégséges erejek nincsen.

Úgy gondold ezeket, mint egy oly személyt, ki a maga ruháját megutálván elveti, mezítelen hagyja magát és más, szebb köntöshöz kap, melyet magára húzni erőlködik ugyan, de végben nem vihet, mivel testéhez nincsen szabva. Lásd meg továbbá, mi történt véle, oly személlyé tette magát, ki szüntelen küszködik, hogy cifra ruhába öltözhessen, de örökre mezítelen marad; mert egyik tagját fedezni kívánván, a másikat mezítelen hagyja. Néki úgy tetszik, hogy cifrán vagyon öltözve s cselekedeteivel nagy gőgösséget mutatván, csudálkozik azon, hogy körülötte minden embert nevetni lát. Távoztassad az ily hibát; mert ez az a gyengeség, mely az embert oly csudálatos sorsba helyezteti, melyben mások rajta a szánakozás miatt nevetnek. Ha akarsz valakit követni, természet szerint kövesd; de jegyezd meg, hogy mégis e világon oly személyre nem találhatsz, kinek tökéletes követésére természeti tulajdonságaid elégségesek legyenek. Magad viseletinek nagyobb részit mindenkor a magad születéséből kell kicsinálni és az osztán, mit másoktól szerzesz, ennek csak toldalékja. Csak olyan színt vegyél el tehát másoktól, mely a te színeddel megegyez; különben a véled ellenkező tulajdonságokkal olyan formát csinálnál magadnak, mint egy igen fekete ábrázatú ember, ki magának szőke szemöldököt festene. Végre láthatod, hogy az ember önnön tulajdonságaiba soha le nem vetkezhetik, csak igazíthatja, ronthatja, vagy sokasíthatja azokat másokból. Vegyél te

is mások nemes tulajdonságaiból a magadéhoz, melyek a tiédnek tonnáival és színeivel egyeznek; de azokat tulajdon érdemeiddel elkevervén, meg ne mutasd újjal soha senkinek e világon, hogy melyiket szerzeded és melyik a magadé. Nézd meg a sok vendéghaját, melyet válogattok s természet szerint való hajótoknak színéhez alkalmaztattok; nem arra kényszerítetek-é szüntelen a hajcsinálót, hogy azon vendéghajákat fejetekre hajatokhoz megismérlhetetlenül alkalmaztassák! Miért cselekszitek eztetl Kétségkívül azért, hogy hajatoknak pótolásában lopástokat a világ előtt természet szerint valóvá tehessétek, mely szerint a világ azon dolgokat, melyekkel magatokat ékesítetek, véletek származott ékességeknek és nem tolvajul kölcsönzött dolgoknak esmérje. Lásd ilyenek a belső tulajdonságok is; igyekezz azért minden kölcsönzött dolgot benned önnön természeteddé változtatni, hol munkáidat csak egyedül magad és senki más rajtad kívül ne láthassa. Lösznek ugyan oly éles elméjű férjfiak és asszonyok, kik titkolásod ellen is mesterségedbe be fognak látni; azok lesznek ezek, kik magok is egyenlő dolgokban mesterkednek; ártalmaktól mindazonáltal nem félhetsz; mert ha egyszer magad viseleti ben természet szerint való kellemetességet mutatsz, akárhonnán szerzett légyen is az, csak szerettetni fogsz, mert igaz az, hogy a jóságot csak jóság követheti.

Lehető dolog volna talán, azt mondhatnád itt, egy természettel teljességgel rosszul szár-

mázott személynek a legfőbb születésnek követésével magát jósággá változtatni? Soha ne hidd ezt; mert ez az a dolog, melyre mondani szokták, hogy a holló feketeségét, s a hattyú fehérségét meg nem tagadhatja. Lehet a kis jót sok jóvá tenni; lehet száz forintból ezeret keresni, de semmiből nem származhat valóság és ahol csupa gonosz vagyon, ott jóság jó nélkül nem teremhet. Olyan volna ez, mintha a szelíd plántát égetetlen mészbe ültetvén, alját vízzel locsolnád, hogy nevedjen és újuljon. Próbáld meg a természettel gonosz embernek jó tulajdonságokról beszélni s fáradtságodnak hasonló hasznát fogod látni. Ebben áll a kellemetességnek titkos mestersége. Szükséges volna továbbá tudnod, hogy micsoda cselekedeteket kövess el, melyek személyedhez idő és alkalmatosság szerint házad népére való nézve kedvezéssel legyenek. Alig gondolhatom ki, hogy e részben néked mit írjak. Van az emberi természetben valami származás által személyhez ragadt érdem és oly kimagyarázhatatlan kedvesség, melyet sem tanítani, sem követni, sem másoknak általadra nem lehet, önként terem magától, szabad gyümölcse a természetnek; nem tudjuk, micsoda s honnan jön; csak esdekünk azon személyekre, kiknek birodalmában vagyon. Ez a megfoghatatlan kellemetesség, mely a tekintetnek nemesi formát ad, a cselekedeteket illendők-ké, rendesek-ké teszi s az embert nemessé, kellemetessé, érdemessé teszi együgyűhez, bölcs-höz, alsó-, köz- és főrendekhez egyenlően tudja

nyájas szelídségének méltóságát alkalmaztatni; a legközönségesebb beszéd s cselekedetek is különösökké s nemesekké változnak által, melyek benne igen könnyűnek és rendeseknek tetszenek, de másoktól mégis elkövethetetlenek.

Kicsoda adhatott valaha valakinek csupa oktatással ily nemes érdemet, hogy a természetnek hatalmát mesterségével felülhaladhassa? Az emberi származás némelyekbe hibáját, némelyekbe pedig kellemetességit kívánja mutatni; boldogok azok, kik ez utolsó rendből lehetnek.

Eddig személyednek belső tulajdonságairól elmélkedtem; de végre rövideden meg kívánom mondani, hogy egész házadnak gondviselésében külső és nevezetes kötelességeidre való nézve minémű vigyázással légy. Jegyezd meg, hogy soha cselédeid közül csak egyiket is arra elégséges ok és alkalmatosság nélkül meg ne fedd s annyival kevésbbé büntesd. Az emberi teremtések, noha sok tévelygések s esztelen alacsonyágok alá vágynak is vettelve, mindenkor józan eszközök által kívánnak vezéreltetni, úgyhogy nincsen közöttök olyan tudatlan ember, ki ha észből nem is, legalább szívének fájdalmas érzései által, méltatlan szenvedésének esméretire ne hozattatna. Mihelyt ő továbbá lelki esméretibe arról elliitettetik, hogy büntetésedet nem a maga hibája, de csak szeles indulatod s mordságod miatt szenved, szívéből hozzád vett tiszteletét elveszti s végre, ha ellene ok nélkül nyughatatlankodni meg nem

szűnsz, szidalomra, vakmerőségre s rágalmazásra fakad ki ellened. Tudd meg pedig, hogy a cselédnek serege oly csatorna, melyen a házi gazdasszonynak hibái és erőteifenségei rejtek-házaiból, hol azokat fedezgeti, a közönséges világ eleiben kifolynak. Minden cselekedetedet józan és meghatározott okok szerint intézzed el; szoktassad magadat valóságos sérelmek által megindulni és az árnyékokat valóságnak nem nézni. Cseléded erőtlenségeihez a kisebb dolgokban békességes tűréssel s előtted vigyázatlanságból megesett hibájokra mosolygó engedelmességgel viseltessél; ha pedig azok valamely alkalmatosságban szembetűnők, tégy hathatós feddést ellenek, hol keménységedet szüntelen az emberiségnek józan törvényeivel mérsekeljed.

Mutass előttek idő és alkalmatosság szerint nyájasságot, szólj hozzájuk mulatságosan; de osztón az ily magad lebecsátkozását annak idejében méltóságos csendesség kövesse, ezekkel mutatván, hogy nékik hibájokat büntetheted s jóságos cselekedeteket szeretheted. Utálatban légyen előtted az áruitatás, de meg ne vesd ellenben azokat is, kik önnön szerencséjékhez s hozzád való indulatból valamely cselédnek titkos gonoszságát előtted felfedezik. Benned kell továbbá azon erőnek lenni, mellyel a csupa árulót a hív szolgától különböztetheted¹.

Házadnak egész gondját állandó rendben végyed s azt cselekedjed szolgálóid között, hogy azok között egész nap kiki a maga álta

lad meghatározott kötelességében mint az óra-kerék úgy forogjon. Tedd magadat osz tán minden cseléd kötelességének rugó-tollává.¹ Úgy, hogy kötelességekben mindnyájan teáltalad lelkesítettvén, hogy erkölceid házad népének minden tagjaiban kitessenek. Légy szorgalmas lárma nélkül, viselj szelíd csendességet magadban, de soha komorsággal, epével és el-fajúlt indulatokkal házad népét, ha lehet, ne terheljed, csupán kedvetlenségednek ki mutatása elég légyen annak büntetésére. Ha pedig javadba oly sérelmet tesznek, mely igen érzékeny és kemény feddést érdemel, annak fáj dalmas büntetését add által férjednek, meg-gondolván azt, hogy amely keménység egy férjfiben dicsértethetik, az egy szelíd erkölcsű asszonyt, bár méltó okból folyjon is, meg-gyaláz.

Mit szóljak gyermekeid eránt való kötelességeidről, melyre természet és *Religio* által kell oktattadnod? Ezek lesznek fáradságodnak leg-első tárgyai, kiknek előmenetelekre minden gondodat fordítsad. Terjeszd ki reájok édes anyai szeretetedet és csak azon igyekezz, hogy erkölcstelenségeket meglátván, azoknak illendő büntetésére szereteted miatt benned elég keménység maradhasson. Tudod, hogy a természet mindent ellenkezésekkel kevert öszve, hogy magát ezen törvény által fenntarthassa. Micsoda állatnak adott több édességet, mint a

¹ Ném.: Trietfeder.

méhnek, melybe mérges fulánkot is helyhez-tett; így egyik részit édességgé s a másikat mé-reggétette. Így tetszett az örökkévaló isteni gondviselésnek is legfelsőbb hatalma által teremtetett emberi nemünknek sorsát meghatározni, keménységünket lágysággal s gyönyörűségünket keserűségekkel elkeverni. Így cselekszik az Isten, ki bennünket büntet, hogy jutalmazhasson. Ő rész szerint igazság s keménység, rész szerint pedig irgalom és szeretet erántunk. Tanuljad néki dicső képit nemes munkáiban esmérni s véghetetlen tulajdonságainak árnyékait amennyibe halandóságodnak őhozzá, képest való semmisége engedi követni, hogy a te szíved is tehát gyermekeid eránt felére igazság, keménység, felére pedig édes-ség, engedelem s szeretet légyen. Egy szóval, légy dicső emberi teremtés s örök Istenednek képe.

V. Levél.

Minekutána házad népéhez való kötelességet tanultad, szükség a közönséges világi társaság eránt való kötelességedről is gondolkodni; mert sokakba nem cselekedhettél azt, mint asszony, amit míg leány vagy, elkövet-hetsz; ellenben sok dolgokban lesz szabadságod mint anyának, melyek most tőled tiltva vágnak. Mimódon viselje magát egy ifjú asszony e világnak piacán, hogy magának állandó szeretetet s tiszteletet szerezhessen? Hányféle módon futják e veszélyes pályát,

hányan vesztenek és nyerneken benne! Nézd Dóriát, ezt a finnyás gögöst a világ előtt micsoda indulatokra ragadtatják, hogy képzelt dicsőségének szárnyain repülhessen! öltözetin annyi szagot érzesz, amennyi nemű virágnak, kifacsart leve egy királyi városban találtathatik. Rózsabokrok nőnek ki kebeléből, melyeknek árnyékában kiszégezett mellyét nyugtatja; testének mozdulásai hol bágyadt szerelmet, hol sebes vidámságot mutatnak; most kiált, most fáradt szavakkal beszél; amely dologra ebbe a szempillantásba esdekelt, másba ahhoz unalmát mutatja; néha az idegenekhez is úgy viseltetik, mintha régtől fogva mindnyájukat esmerné, néha pedig azokhoz sem mutat esmeretséget, kikkel együtt nevedett. Állandó se magához, sem másához nem kíván lenni, szüntelen való henyélésbe és változásba vagyon; egyszerre mindent látatják kérni s megvetni. Alig volt valami dolog kevés szempillantásokig kezében, hogy azt unalommal magától elvetette, noha annak megnyeréséért ezelőtt számtalan fohászkodásokat tett. Kívánja, hogy az egész világ őtet egyedül szeresse s minden férfiú, öreg, közepes életű, ifjú és gyermek lábánál esedezve sóhajtozzanak személyére, mit ha szeretői körülötte elkövetnek, azonnal finnyás unalmat mutat, nézni sem kívánván reájok. Mint a nyári lepke, virágról-virágra szüntelen lebeg, mindaddig meg nem határozván holmaradását, míg őtet ideje burokba nem öltözteti,

melyet csak a koros idő vagy a vénség hozhat el; az ilyen személyek közönséges világi társaságunknak komédiásai, kikre kacagnak, tapsolnak s benne gyönyörködnek ugyan, de személyeket nevetséggel fizetik. Ne hidd, hogy ezekhez a tökéletes férj fiák állandó szeretettel s tisztelettel viseltethessenek, bamba s nyájas gyermekeknek tartják őket, kikkel ideig örömet nyájaskodnak, de vélek valóságos kötetést nem tesznek. Nem is lehet egy megélemedett férjfiúnak egy oly gyermekkel barátságos szövetségre jönni, kit nyájasságában karjaira vevén, gyönyörűséggel csókolgat, de ha hivatalának ideje elérkezik, gyermeki játékaik közé letévén, bár sírjon is utána, minden fájdalom nélkül elhagyja.

Ismerheted Duzát, ki magaviseletével .Doriának éppen ellene vagyontétele. E házában falai közé béburkozván a napnak világosságát is félve nézi, az emberi társaságban való léteit büntetésének esmér; nemes és tisztességes férjfiaknak társaságát kerüli, magát titkon rejtegetvén szolgálóival együtt dolgozik, a közönséges dolgokról semmit nem tud, senkit sem rágalmaz, sem dicsér, egyedül magának él a világban, és ha néha házában tisztessége, vagy valamely atyafiúi vendégség, hová hivatalos, és közönséges asztalhoz vitetik, magaviseletében és személyében olyan, mint a magánosságban való ijedős s magát szüntelen rángató félelem. Jó a maga dolgaiban, de vad az emberi társaságban és mindaddig láncokon láttatik

nyögni, valameddig a társaságból ki nem szaladván, ismét szobáiba nem burkozhatik, hol mint vadállat a maga csapásain s ösvényein hol csendesen susogva, hol felszóval zúgolódva, alá s fel bátorsággal jár.

Tekintsd meg Liciát, ő ellenben sohasem tudja magától, mit csináljon, ha otthon van, egymásután következni szokott kötelességeit jó kedv, harag nélkül, csak csupa szokásból szívesen elköveti s véle nem dicsekedik. Akár otthon, akár másutt legyen, idejét panasz nélkül egyenlőül tölti, a mi eszébe jut, ártatlanul ki mondja; ha más dicsér, ő is dicsér, ha gyaláznak, ő is gyaláz, egyszóval kötelességének ismeri mindazon dolgokat elkövetni, niit szeme előtt másoktól végbevinni lát és oly igen ártatlan, hogy szerencséjére sohasem tudja meghatározni, melyik cselekedetével hibáz s melyikkel tézsen jót. Az ilyen természetű asszonyok e világban csak lehelnek, élnek és ahová másoktól taszítattnak, békességes türéssel ottmaradnak. Vágynak ezeken kívül (mert ezek a dicsőségről nem is álmodhatnak) olyanok, kik csupa szépségbe dicsekednek; mások gazdaságban, többek tudományban keresik közönséges tiszteleteket. Akár egyik, akár másik követessen el jó móddal, mindenik becsületet húzhat maga után. Igyekezz te ezek között a világnak közönséges társaságában mértékletes nyájasságot, szelíd kedvet, nemes tüzet s oly csendességet idő szerint mutatni, mely belső erkölcsleidnek csendességét szemeidre festvén,

nagy tulajdonságaidnak méltóságát homloko-
don s egész tekintettedben mutassa. Akár na-
gyobb, akár kisebb rendben lévő személy lé-
gyen, ki személyed eránt legkisebb tiszteletet
mutat, azon szempillantásban légy érzékeny
arra s fizess néki annyi becsületet, melyet
személyedhez kijelentett tiszteleti érdemel és
ha lehet, jóságának szelíd hálálásával haladd
meg az ő szívességét, hogy a becsületben min-
denkor inkább te győzz, mint győzöttessél.
Tapasztalod, hogy minden ember örömet fog
személyedhez szolgálatot mutatni, csak arra
vigyázz, hogy szemérmes köszönésed s érzé-
keny hálaadatosságod soha felettébb való ne
légyen, mely tégedet nevetségessé tenne, mert
a felettébb valóság minden dologban unalmat
és megvetést szül.

A szabad dolgokban csinálj magadnak oly-
nemű beszédet, melynek folytatásával a tessék
ki, hogy szíved azoknak, kikhez beszélsz,
nyitva vagy, úgylátszik oztán mindennek,
mintha egyenesen menne szívedhez, mely csupa
nemesség, szelídség s nyájasság. Ekkor fognak
osztán igyekezni a könnyen megnyert szabad
dolgokról szívedbe a titkos dolgok közé férni:
de cselekedjed aztat továbbá, hogy valamennyi-
szer a határon túl ostromot tésznek ellened
vagy igen nyájas tréfával, melyben józan érte-
lem légyen keverve, vagy hirtelen csendesség-
gel felelgess. Egy szóval szíved körül esdekő
vendégeidet kertedbe, udvarodba mulatassd
szabadon, légy ott hozzájuk igen nyájas, de

rejtekszobáidnak ajtain őket belépni sohase engedjed. Mindenkor fognak nyájaskodni körülötted és szíved belső részeinek megnyerésében szüntelen fáradván, személyednek állandó tiszteletivel múlnak el körülted. Jegyezd meg, hogy az emberi természet unalmat szokott az olyan dolog eránt mutatni, melyet fenekitül felforgatván, minden részeiben megláthat s megesmerhet, csak szükség az oztán, mi bennünket az ilyen eszközkhöz köt. Olyan dolgokra esdekik az ember haláláig, melyekben rész szerint gyönyörködhetik ugyan, de tökéletes szabadságra sohasem mehet, Ne tégy, ha végbeviheted, soha senkinek személyén rágalmazást, azaz ne vádolj senkit olyan hibával, melvet ő el nem követett, de azért a valóságos hibáknak esmerettségétől vakbuzgóságból meg ne foszd magadat, tudván azt, hogy akik e világon e részben elmés ítéleteket s vizsgálásokat nem tehetnek, ostobáknak tartatnak s valósággal azok is. Amire mindenek felett leginkább kérlek, az, hogy a természetnek nyomorúságát vagy hibáját, sem boldog sem boldogtalan személyben soha csúfsággal ne illessed, mert ezen cselekedeted a *Religio*, emberség s nemes erkölcsöknek törvényei ellen mintegy szentségtörés lenne. Az erkölcstelenségnek makacs és goromba hibái ellen mutass megve-tést, vagy hallgatással vagy mosolyodással, de a természetnek hibáján engedd szívedet illetődésre s szánakozásra hozattatni. Egyszóval vigyázz mindazon cselekedetekre, melyek a jó-

zan okoskodásban, szelídségben s emberi igaz tiszteletekben illendőségeknek tartanak. Vig kedveddel soha ne mutass szelességet, hanem mértékletesség késérje nyájasságodat, öltözetteddel kövesd a közönséges szokásokat, de azoknak változásában rendkívülvaló ne légy. Mutass mindenkor mértékletességet ott, hol mások felettébb valóságba tévelyednek s érdemeld meg a férfiak tiszteletét azzal, hogy dolgaidban szüntelen állhatatos maradván, minden állapotnak igaz mértékében maradsz. A szépségre csak annyiba támaszkodj, amennyibe aztat józan okoskodással s nemes cselekedeteiddel lelkesítheted. Tudod, hogy ez oly érdem, melyet tőlünk az idő hamar elragad, az erkölcsöknek kellemetessége pedig oly dolog, mely tiszteletünket hajlott időnkben is feltartván, kívánt védelmével személyünket koporsónk széléig kíséri, kényszerítvén azokat, kik esmeretségünkben voltak, hogy halálunk után sírunk szélire könyveket hullassanak. Ah, kedves leányom, hidd meg nékem, hogy csak belső érdemek azok, melyekhez a tisztelet ragad és amelyek által halandó társaink állandóul líív-ségünkhöz láncoltatnak.

VI. Levél.

Szívemben érzek egy indulatot, melyről neked levelemben írni kívánok, ez a barátság. Nem lehet fel tennem, hogy ha nemes szíved vagon, e világban barátság nélkül élni kíván-

nál, de különben is ezen érzésnek olyan gyönyörűsége szokott lenni, melyet vad és alacsonyindulatú emberek nem tudhatnak. Az igaz barátság a legérdemesebb emberi szíveknek tulajdona szokott lenni. Semmi dologban nem szükséges nagyobb vigyázással lennünk, mint baráti hívségünk tárgyainak választásában. Ha egyszer valakivel igaz barátságot kötsz, soha abba fájdalmas és kínos sebek nélkül szakadást nem tehetsz. Ezen veszély okozza, hogy barátodat minekelőtte számodra kiválasztottad, karaktereknek és szíveknek belső részeibe, ha lehet oly tökéletesen megesmerd, amennyire nekik esmértetniek lehet.

A közönséges emberségnek törvényei szerint minden hozzád becsületes személyhez mutathatsz valamely barátságos indulatokat, melyekkel a közönséges társaságnak tagjai egymáshoz szoktak köttetetni, de az ilyen barátságnak neme csak emberi kötelességből foly és oly szívességet visel magában, mellyel egy halandó több halandó társaihoz mintegy felebaráti szeretettel köttetik. Ezt el kell azért követned, hogy emberi kötelességedet mindenek eránt megtégyed és ne csak éppen barátidtól, de idegenektől is kedveltessél. Nem ilyen barátság az, melyről néked szólni kívánok, olyan szívbeli kötést értek, mely hívségedet ez vagy amaz érdemes személyhez igazán és állandóul láncolhatja.

Meg kell vizsgálni, micsoda dolgok légyenek azok, akar erkölcsben, akar testben, melyek

két szívet elszakadhatatlanul egymás hívségére hozhatnak. Kibe gyönyörködhetünk leginkább? Kétségkívül annak személyébe, kinek gondolkozásai, érzései a miénkkel csaknem mindenekbe egyenlők. Valahol ő érez továbbá, én is ott érzek, ahol ő gondol, én is ott gondolkodom mindenekben majd úgy, mint ő. így találja fel egyik ember magát a másiban, mely dolognak története a kettőjük közt megesett elégedendő esmeretség után elmúlhatatlan barátságot szül. Egy ilyen személlyel kötést tévén, mindenkor azt gondolja az ember, hogy csak magával szövetkezik, ki magát másban látni mindenkor örömmel kívánja. Nem következik ezek szerint, hogy a barátságnak választásában mégis megcsalaitásunk ne történne. Sok személyek sok ideig úgy mutatják magokat, mintha csak gondolataink s érzéseinktől vezéreltetnének, kiknek még ezentúl szépségek, rendes maga viseletek vagy valamely talentumaik által megvakíttatunk, kedvezünk nekik minden lehető módon, elhittük hozzánk vett örökös hívségeket, ők pedig reménylett prédátokat nálunk megtévén, végre idegenséggel távoznak el szemeinktől s ellenünk forgatják fegyvereket, melyeket szükségeknek idején jószág s barátságból kezekbe adtunk, hogy vélek ellenségeiket győzhessék, szerencsietek előmozdíthassák. Ezek oly személyek, kik ítéletem szerint veszedelmesebbek és alcsonyabb lelkűek, a legmegvetettebb rossztévőknél. Nincsen a nemesi származásnak méltósága előtt el-

vetettebb s fertelmesebb bűn, mint az olyan árulás, mely valakinek szívetől barátságnak színe alatt iopatott el. Ha valaki akar gyengeségből, akar állhatatos emberségedhez vett bizodalomból valamely személyére való nézve fontos dolgokat nálad felfedez, tartsd meg azokat magadban; megeshetik idővel, hogy ő üldöződdé, ellenségeddé válik, de te mégis ellene védelmet azokkal az eszközökkel sohase tégy, melyeket tőle még azon időkbe vettél által, mikor barátodnak esmérted. Az ily cselekedet mindenképpen alacsonyság, mert ha gonoszszágból szólott néked, miért akkor mindjárt a világi társaságnak fel nem fedezted; ha pedig azt akkor akár személyének kíméléséből, akár egyéb okokból elhallgattad, miért kelljen most ismét haragból s indulatból kikiabálni? Ez éppen úgy esne, mintha valakinek nagy magával dicsekedő emberségből önként valamely szép ajándékot tennél, melynek visszafizetésével osztán ötlet egynéhány esztendők múlva üldözni kezdenéd. Azon cselekedetet, mely által magadnak becsületet kerestél s szerzettéi is, haszontalanságra fordítanád s magad szabad akaratjával kellene e világ előtt gyalázatoskodnod.

Ha az okos világ benned észrevenné, hogy azoknak elárulásokra elégséges vagy, kik hozzád bizodalombul mint barátok szólanak, soha többé a barátsági szövetséget semmi nemes szívvvel meg nem szerzedhetné; kiki azt gondolná, nem lehet e személlyel barátságot kötni,

mert elárulta már egyszer egy oly barátját, ki ellen csekélységért felindulván, véle szakadásba jött. Megecsik, hogy okot nem szolgálatsz és mégis sokan, kik hozzád önként bizodalalmát mutattak, tőled eltávozván hozzájok viselt jószágodat elárulják s ellened fegyverkeznek. Ilyen alkalmatosságban a bosszúállás édes dolog, igazságnak esméred őket is a néked általadott titkaikkal nyilván bosszúlni. Valamit e részben néked tanácsolhatok, abban áll, ha kérlek, hogy soha ezt el ne kövessed. Soha ne jelentsd ki oly titkaidat valakinek, melyeknek kinyilatkozása veszedelmedet okozhatná, ha pedig elég gyengeséget viseltél, egy ily fontos dolgot oly személyeknek felfedezni, kik idővel árulóid lehetnek, szenvedd békeséges tűréssel a magad hibájának büntetését. E részben csak azzal haladhatod-meg őket, ha az ő nálad viszont kijelentett titkaiknak elrejtéseket magadnál továbbra is megtartod. Meg ne tévedj ezen okoskodásokban és ne véljed, hogy azon személyek eránt is ilyen törvényeket kívánnék néked szabni, kik magokat barátidnak lenni meg nem esmérik, sem erkölcséhez bizodalommal nem viseltetnek. Az ilyenek eránt csak az emberiségnek közönséges törvényei szerént viseljed magadat. Ha meg esmérsz olyan személyeket, kik akar titkon, akar nyilván szerencsédre törekedő igyekezetednek ellenébe szegzik magokat, ezeknek szándékokat és szíveket minden módok szerént kívánt kitanulni és mint ellenségeknek minden elle-

ned megtett lépéseket hasznodra fordítani. Ezeket el nem árulhatod, mert ők szüntelen való árulóid és akkor vágnak elárulva, mikor részedre veszedelmes szándékaikat észbe vérszed, melyeknek megtudásába, bogy magadat védelmezhesd, köteles vagy. Amit azért valaki előtted még mint meghitt barátod úgy követett el, azt ellenségeskedésének idejében ellene sohase fordítsad, hanem tőled lett elszakadásának szempillantásától fogva szabad lészel minden titkos és nyilván való cselekedeteivel, melyeket azután elkövetett, magadat ellene védelmezni.

Mindezeket jól gondolóra vévén, általiáthatod, micsoda vigyázó és szemes dolog légyen valakinek barátságos kötésre lépni. Melyre nézve tartsd szorosán ehhez magadat, hogy semmi egyszer megtett szövetségednek elrontására első indítóok soha semmiféle személynél ne légy, ki egyszer akar nagyobb, akar kisebb karból dolgaidnak szoros esmeretségekre jöhet és e részben szenvedjed inkább megcsalattatásodat, mintsem te csalj. Vagy ne fogadj senki- nek örökös hívséget, vagy lia ezt hozzá vett barátságod egyszer számára megtétette, soha arról utolsó lebelésedig le ne mondj, hanemha szoros rabságodból ugyan ő általa szabadított fel, ki neked önként kijelentené, hogy akár- mely célból légyen, de többé eddig hozzá mutatott barátságodat és hívséges szövetkezése- det tovább időkre számára megtartani sem akarja, sem kívánja. Ekkor szabaddá tétel

tárgyad által, úgyhogy mihelyt eztet néked egyszer tudodra adta, szabad vagy, ha soha többet vele, akár mint kéme is annakutána, barátságot nem szerzesz.

Vágynak olyan szövetségű barátságok, melyekben csak halál tehet szakadást; olyan helyen találhatik ez, hol a két személynek egymással való szövetsége oly nagyon öszve van fonva, hogy már továbbá felbomlást mindketőtöknek veszedelmek nélkül nem szenvedne, sőt halálos szakadások nélkül fel sem oldoztat-hatna. Szív, lélek, becsület, közjavok egygyé lett nálok; mely által együtt tett kötések csak halál szakaszthatja el. Tudom, hogy ilyen személyek akárkinek résziről is kevesen találtnak e világban; de akik vágynak, azok egymáshoz örökös barátsággal, tisztelettel s hívséggel viseltetnek. Végre megjegyezheted a barátságról aztat, hogy ő többnyire mindenkor egyenlőkorba, sorsba s egymáshoz hasonló természeti tulajdonságokba szokta csinálni. Ezek azért azon dolgok, melyekre ha állandó barátságot kívánsz szerezni, éles szemekkel kell vigyáz-nod; különben e világon barátság nélkül élni nyomorúság és oly magányos elhagyattatás, melyben az embernek akár mennyi javai légye-nek, önnön magán szánakozni kell; akár dicsé-retet, akár becsületet, akár vagyonokat nyer-jek, mit tészek velek egyedül, ha nem látok kö-rültem hív szíveket, kikkel szerencsémnek örö-mét és vigasztalását közölhessem? Sok terhei és rettegései vágynak, igaz, a barátságnak, de

gyönyörűségeket is számtalanokat szül, és csak azt cselekedned, hogy néki szentségét, sem törvényeit soha meg ne csaljád; tehát én fogadom néked, hogy igaz barátot találhatsz. De akár igaz, akár hamis barátot gondolj magadnak, igyekezz magadat mindenkor oly sorsban tartani, mely tégedet oly dolgoknak elkövetésére s barátodnál való felfedezésére ne kényszerítsen, melyeknek kinyilatkoztatása veszedelmedet szülhetné. Munkáidban légy igaz, hív s nemes; apróbb gyengeségeidről pedig, minekutána ezek megesnek, ha lehet, magad is felejtkezzél el, nehogy azoknak előadásával még barátodat is terhelni kívánnád. így légy vigyázó a barátságunk szerzésében; de na egyszer arra valakit érdemesnek lenni találtál s örökös hívségére magadat felajánlottad, halj meg érte abban a szempillantásban, melyben leverettett sorsa ezen szolgálatot tőled kívánja.

VII. Levél.

Ezen levelemben írni fogok néked a másoktól való ítélettételtől, vagy crisisről. Ez oly dolog, mely elmédől nagy mesterséget és vigyázást fog kívánni. A rossznak jótól való józan megkülönböztetését szoros és elmulthatatlan kötelességednek kell esmérned. Akármicsoda dolog történjen meg előtted, ítéletet kell róla tenned, ha mások előtt nem is, magadban legalább; de sokszor közönségesen is kényszerítetettel értelednek kimondására. Abban áll tehát az egész mesterség, hogy ítéletedet mi-

csoda móddal adod elő. A jó erkölcs minden bűn ellen utálatot mutat, a csekély hibákat pedig neveti. Kéntelenítettik tehát egy nagy értelmű és nagy szívű személy az előtte megtörténni szokott dolgok felől ítéletet tenni. E részben mindazonáltal nem tanácsolom senkinek, hogy magának határ nélkül való szabadságot végyen s minden felől vizsgálódásokat tévén, személyét egyedül az egész közönséges társaságnak vetélkedő társává tegye. A község, ha nagyon sebesítettik, fene állattá szokott változni, és bár igazsága légyen is valakinek ellene, hatalma által meggyőztetik. Ez a sokfejű tigris széjjel szokta azt szaggatni, ki magát ellene szegezi, azt felelvén, hogy ő önnön védelméért fárad. Teljes életedben arra reá vigyázz, hogy oly személyeket, kik náladnál sokkal hatalmasabb elméjük s tégedet értelemmel s belső tulajdonságokkal meghaladnak, csak ránkornak¹ vagy irigységnek erőtelenségéből neveltségre ne kívánd tenni; mert ezek olyan nemű oroszlánok, kik az apró állatokat azért hagyják körűtök nyugodni, hogy nagyobbakkal küzködnék: de ha valamely gyenge eszköznek alkalmatlanságát végre megunják, ellene fordulnak s egy csapással öszvetörik.

A józan és nemes értelemnek semmivel nincsen még e világban nagyobb ellenkezése, mint az ostobasággal. Vigyázz ezen nyughatatlanságodra és ha lehet, kerüld el, hogy személy szerint való háborút ostoba gorombákkal sohase

¹ Harag, neheztelés.

kezdj. Ezeknek serege mindenkor a nagyobb részt szokta kicsinálni és ámbár ésszel nem, de sokasággal gyakorta győznek és marások osztán annyival keservebb, hogy benne sem becsületnek, sem emberségnek, sem bölcsességnek s tudománynak törvényei nem lévén, mint 'a dühös ebek, kímélés nélkül szaggatnak. Egy bölcs férjfiúban lehet oly hatalmas és állhatatos lélek, mely a tudatlanságnak csapásai ellen magát megerősítheti s azokat érzékenységeiből is kitagadhatja. Az ilyen férjfiú csak csupán maga hibáit, vagy a nálánál még erősebb lelkű emberektől verettethetik meg; de leány vagy asszony hízelkedhetik-e magának ily hatalmasággal? Tudod, a mi életünknek tiszteleti milyen gyenge kényesség; akár tudatlan, akár okos rágalmazzon meg bennünket, mindjárt sebet láttatik rajtunk ejteni; meggondolván tehát azt, hogy te bölcs és hatalmas lelkű férj fiú nem vagy, igyekezz a tudatlanok nyelvét elkerülni s a bölcseneknek ellened való fájdalmas *crisisre* okot nem szolgáltatni. Nincsen olyan emberi teremtés, melynek gyenge része ne volna, mit őbenne a crisis szokott felfedezni; ha pedig egyszer gyengéjére találnak, annál fogva ostromolják szüntelen. Legnagyobb vigyázással légy tehát abba, hogy azon részedet, melyet benned leggyengébbnek ismersz, mind idegenek, mind esmerősök előtt elfedezni szorgalmatossággal igyekezzél. Senki nem elégséges véle született gyengeségét magából kiszakasztani, vagy azt erővé változtatni; valamit

e részben elkövethet, abban áll, ha azt eltakarja. Valahányszor valaki ellen crisist teszel, igyekezz mindenkor, ha lehet, rajta ugyanazon részen valamely sebet ejteni, hol ő magát legerősebbnek lenni gondolja; mert e szül csak legcsalhatatlanabb győzedelmet. Ha egy óracsinálót azzal kívánnál sanyargatni, hogy nem tud harangot önteni, mulatni kezdené magát költségedre s azt felelné: valamely oly dolog nékem nem mesterségem; de órát csinállok. Látnod, hogy az emberekben gyengeséget keresni ott, hol magok sem kívánnak magoknak erőt tulajdonítani, haszontalanság. Vizsgáld meg ellenben az órásnak óráját s legkedvesebb munkájában tégy hibákat, egyenetlen rugót s kerekeket elibe, tapasztalni fogod benne, meggyőztetését. Valahányszor valaki ellen crisist kívánsz tenni, menj el először a gyengesége mellett, és ott kívánjad valamely csapással erőteleníteni, hol magában legnagyobb erejét alkotta és hahogy ott semmire nem mehetnél, csak azután kellene gyengébb részéhez fordulnod, hol kevés dicsérettel győznél. Szorgalmas vigyázással légy arra, hogy ha erőt kívánsz crisisbe venni s gyengíteni, ostromodnak próbáját titkon tégyed, melyet az ellenkező fél észre ne végyen, mert ha megkap és te győzedelmedben bizonyos nem lehetsz, tőle leveretve gyalázatos sebekkel kell magadat elhúznod. Ne légyenek olyan criseid s értelmeid, melyek csak csupán magadbul származzanak és amelyeknek helyes voltokru a többi világ sem-

mit se tudjon. Valaki ítélettételeit minden egyebektől megkülönböztetvén, csak csupán magának tulajdonítja, úgy láttatik, mintha mondaná, hogy ő egyedül az egész világot kívánja vagy oktatni, vagy ellene harcra kényszeríteni. Igyekezz tehát ítélettételeidet mindenkor azon okosokkal egyeztetni, kik hozzád hasonló gondolkozású személyek. Valaki a maga értelmével éppen megegyező embereket nem talál, már úgylis el van veszve.

Ha crisist tészel, mit elkerülnöd lehetetlen, mindenkor világos és józan okok szerint tégyed azt; hosszas benne ne légy, hol a mérges indulatot s irigységből származott fájdalomnak kimutatását elkerüljed; úgy rendelvén el cselekedeteidet, hogy benne legkisebb gorombaság is, avagy idétlen erőszakos magyarázat ki ne tetszhessen; sőt mutass mindenkor mértékletességet benne, hogy azok, kik crisisedet hallják vagy olvassák, róla így ítélhessenek: lát-szik, hogy ez a kritikus nem tette mindazt meg, amit megtehetett volna s magát erejében mér-sékletté, hogy azt, kiritil szól, kímélje.

Tudod-é ezentúl, hogy a «isisnek legnagyobb ereje miben vagy on, ő csak az elmének legne-mesebb játékában tétetik leghatalmasabbá; s te is arra törekedj, hogy soha crisist, ha lehet, vidám, játékos s kellemetes elmebéli futások nélkül ne tégy. Mindazonáltal e részben elméd-nek játéka mindenkor mély és hathatós érte-lemmel legyék elkeverve; melynek bölcsesége tréfáidnak mosolygásain keresztül hatván,

azoknak szemébe tűnjön, kik beszédedet hallgatják, vagy írásodat olvassák. így a msisnek győzedelmes tréfáját csak hatalmas s nyájas, nemes lelkek követhetik el, melyek a legnagyobb erőt a legrendesebb mulatsággal egyenlíthetik. Ha okoskodásodnak kedvessége nagyon, látod, több crisist tehetsz, mivel gyönyörködni fognak vizsgálódásaidban; de ha értelmednek természet szerint való kedvessége hibázik, a crisist elkerüljed, mert ez nemes elméknek való. Valahányszor kellemetesség nélkül való embert hallasz valakit kritizálni, tapasztalod, hogy száraz és kedvetlen okoskodása miatt leglágyabb ítélettétele is mindenkor gorbomaságnak tetszik, úgymint sokszor a nemes elméknek crise okainknak nagyobb tisztességet térszen, mint a gorbomba elméknek dicséretnek.

E világban a crisis keménységének ember-társaink részirül egy hiba sincs oly nagyon kitétetve, mint a magameghittség; közönségesképpen pedig kiki abba szokta magát elhinni, amibe legnagyobb erejét lenni gondolja; szépségében a szép; okos okosságában, katona vitézségében, pap ékesen szóló bölcsességében sokott kevélykedni; pedig nincsen olyan nagy érdem, mihelyt a világ benne annak bírójának magameghittségét látja, hogy aztat gyalázattal s megvetéssel ne kívánja gyakorta illetni; melyre nézve, neked anyai indulatból tanácsolom azon tulajdonságaidat, melyekért leginkább dicsértettel; igyekezz mindenkor nagyobb

tökéletességre emelni s mégis azoknak esmeret-ségét a világ előtt legkevésbé mutassad. Ami benned legnagyobb erő, aztat a magát arra természet szerént előadott s erővel ki nem keresett alkalmatosságban illendő mértékben \ mutassad, de hosszasan ne erőlködj; és mihelyt alkalmatos időt látsz reá, azonnal ismét elhúzzad magadat. Mihelyt észreveszik, hogy mindenkor azon részedet kívánod fitogtatni, melyet dicsérni hallasz, érdemedet azonnal neveltségre fordítják, megtagadván személyedtől azt, mit néki már egyszer tulajdonítottak. Ha pedig erősebb részedet szüntelen e világ előtt kívánod tartani, mutass benne szüntelen új-új dolgot, hogy a kíváncsi világ benne mindenkor újságot s frissült erőt tapasztalhasson; de gondold meg, micsoda felettébb való tudomány kívántatik arra, hogy a világ előtt valamely emberi érdembe mindenkor újabb s nagyobb-erőt mutassunk. Aki eztet végbe nem viheti, kéntelenítettik osztán mindenkor csak azt mutatni, mit már ezerszer láttak. A világnak pedig oly csodálatos természeti van, hogy a legnagyobb szépséget is, ha szüntelen előtte birodalmába szemlélheti, megúnja. Volt már szerencséd, tudom, sok oly nyavalyás, magameghitt okosokat látni, kik dicsőségeket abba helyzetetvén, hogy bölcseséggel a világot felülhaladhassák, szüntelen csevegnek; ha valakihez bémennek, még el sem végezték jól köszöneteket, mindjárt arról kezdenek beszélni, hogy micsoda okos dolgokat vittek végbe.

Esmered Sudarit, tapasztalhatod elméiében való kényességét s a felemelkedésre törekedő vágyódásának bujaságát; szüntelen azt kiáltja, hogy királyi belső s titkos tanácsosokkal vetélkedik, kiket mély okoskodása mindenkor levér. Fejedelmekkel hánykódik, hol hasonlóul győz; ha lefekszik estve, egész éjtszaka nem alszik, kérdéseket csinál magának, melyre maga megfelel; reggel, ha felkél, kigondolt fontos okait papirosra írván, mindenik felibe egy-egy nagy úrnak nevét oda teszi, mintha ezt ettől, amazt amattól hallotta volna, a felelet mindenkor magának marad, mely kétség kívül úgy vagyon elkészítve, hogy kérdésén győzedelmeskedhessék. így lesz aztán *kérdés felelet*, melyekkel ő magát felövedezvén, házrul-házra nyargal s mint a gyűjtogató, elmének tiizét úgy hintegeti. Földről, tengerekről csillagzatokról beszélsz, előle ki nem állhatsz, mindenkor elődbe toppan a maga dicséretivel s két-három verset elmondván, mit, mondja, maga csinált, személyének csudálására csaknem iistöködnél fogva kénszerít. A szüntelen jövendőlni kívánó dühösségétől is el vagyon foglalva, az elmúlt dolgokról meghatározásképpen ítél, a következőket pedig előre megmondja; isteni gondviselést, történeteket, rendelései alá kíván hajtani és nincsen az egész világon halálosabb ellensége, mint az, kit előtte tudományára való nézve dicsérni hall; ha valakinek üldözőjévé kívánod tenni, mondd azt előtte, hogy annak is esze van, már ő ko-

porsó bezártáig megesküszik annak zaklatására. Valamikor mást tudományáért felemelnek, mindenkor úgy tetszik néki, mintha egy országot vesztett volna el: mert hasonló ebbe a részbe ahhoz a nyavalyás emberhez, kiró'l hallottuk, hogy elméjének háborodásába egy¹ nagy hegy tetejére felmászott, honnan egy botot kezébe véven, képzelődései szerint a világot mint örökségét igazgatta.

Valid meg azonban, hogy Sudárinak mind tudománya, mind valamely bölcsesége volna; mely érdemeit mindazonáltal meghomályosítja s elveszti, hogy magát vélek szüntelen erőltetvén, közönségessé s nevetségessé teszi; az emberi természetnek nincsenek olyan tulajdonságai, melyek szerint ő kénszerítésből, csupán úr-dolgába valakit tisztelni kívánna; azért valakik a közönséges társaságot személyeknek tiszteletire erőltetni kívánják, unalomba s megvetésbe szokták magokat keverni; a valóságos igaz érdemek nem szokták magokat kiharangozni, hogy jöjjön kiki hozzá imádására; csak kötelességeket követik el a magokat előadandó dolgokba, szabaddá hagyván a K. Társaságokat rójuk tetszések szerint ítélni. Ha gyülekezetben vágynak, engednek másokat is beszélnem, kiknek rendes s okos cselekedeteket vígsággal, örömmel dicsérik. Sudari az ilyen történeteknél csaknem betegséget kap. Mihelyt ő nem lehet a dicséretnek tárgya, mint a búsuult vadkan, úgy indul vissza vackába képzelődései közt a fejedelmekkel s királyi tanács-

sokkal vetélkedni, hol verseket, feleleteket, kérdéseket csinálván magának, új erővel ront ki a világra, hol ha hírét s hitelét igazsággal nem védelmezheti, magán kigondolt fegyverekkel is segít. A legmélyebb dolgokban kíván tiszteltem, de azonban a legcsekélyebb gyengeségekre is kiterjeszkedik; így a világba szüntelen kóvályogván s vetélkedvén önnön személyének erőszakos dicséretivel meghal veszelődései között, nevetséges komédiát csinálván magából azoknak, kik mint mértékletes és vigyázó okosok érdemeik között e világba csendesen szoktak élni.

Ilyen veszedelembé hozza az embert a maga mutogatása, mely gyengeséggel oly érdemtől fosztja meg magát, mit benne a világ mindenkor dicsért volna, ha ő abba mértékletességet, szelidséget és okosságot mutatott volna. Tanuld meg tehát ebből, hogy a legnagyobb érdemeidről e világ előtt hallgatván, másoknak nemes tulajdonságait is megismerjed, magad pedig csak a jó alkalmatosságba mutasd tehetségedet; s osztán akár dicsértetek akár gyaláztatol, maradj mértékletes csendességben, törvényül vévén magadnak, hogy tulajdon személyedről közönséges helyeken legkevesebbet szólván, mindenkor más dolgokról beszélj; szólj bölcsen világi rendről, természetről, szokásokról, meg fogják érdemeidet esmerni és nem lesz szükség szemtelenül magadról azt mondanod, hogy te másnál okosabb vagy. Cselekedj szépen, rendesen, bölcsen, vigyázz ma-

gad rá szüntelenül titkon; közönséges társaságokba pedig csak másokat nézvén, magadat elfelejteni láttassál.

VIII. Levél.

Mennyire kívánnám, kedves Leányom, hogy hozzád küldött levelemnek értelmei kitörölhetetlen betűkkel nyomattathatnának szívedbe. Fogadd el édes anyai intésemet; nincsen e földön oly halandó, ki tisztességedre s becsületedre nálam inkább törekedjen; egy hű anyának gyönyörűsége, szerencséje, világi boldogsága gyermekeiknek erkölcsökhöz s tiszteletekhez van csaknem egészen köttetve.

Ah, mennyi fájdalmat, mennyi rettegéseket szenvedünk érettetek! Mennyi titkos nyögéseket kell szenvednünk, míg gyenge testeteket kebelünkbe hordozzuk, rettegvén szívéinkbe szüntetéseteknek kétséges napjától. Édes, keserves nap, micsoda hányattatásba nem hozatik veled egy szülő anya, ki törődött szívének felével örömét várja, felével pedig utolsó szerencsétlenségét rettegi. Ha a természet osztán kebelinkből karjainkra tészén benneteket s magunkat veszedelmen kívül lenni látjuk, a mosolygó ölöm megszaggatott tagjainkba mint balzsamom, úgy fut el, elfelejtetvén velünk azon hosszas fájdalmakat, melyeket hordozástokkal oly sokáig szenyvedtünk. Úgy gondoljuk továbbá, hogy már voltotokra való nézve veszedelemből, gyötrelemből kiszabadultunk;

micsoda csallattatás! egy kiáltást tésztek csak ringó bölcsötökbe s rettegésekbe hozzátok szivünk; egészségeteknek változása nyomorúságunkat kettőzteti, melyhez külső formátoknak s életetek voltának minémúsége is hozzá ragasztja magát. Ifjúságotoknak veszedelmes idejéig szüntelen rajtatok hordozzuk szemünket, minden lépésedetket késérni kívánja vigyázásunk, esedezvén szüntelen az egeknek, hogy gyermek élteteknek napjaira vigyázzon; testeteknek ép és egészséges felnevelése mennyi keserves fáradságot nem okoz gondunknak, mely még sincsen olyan terhes, mint erkölcsiteknek s józan elméteknek nevelése. Szerencsétlenek azon szülék, kik magzataikat csak testekre való nézve tudták szépen nevelni. Micsoda egy szép test, nemes erkölcs, s kellemetes ész nélkül! Egy olyan teremtés, ki testére nézve magán emberi formát viselvén belsőképpen attól, mint élet a haláltól, csaknem annyira különbözik.

Ha lelkünknek érdemei által a barmoknak felibe nem emeltetnénk s teremtőnk képéhez hasonlóvá nem tétetnénk, micsoda méltóságunk lehetne a természetbe azok felett! Látod, hogy külső részünkre való nézve egyéb állatoktól csak forma s tekintet szerint különböztetünk, de testünknek valósággal minden egyéb testekkel egyenlő sorsa vagyon, azon különbséggel, hogy mi lelkűnkől megfosztatván, embertársainktól a földnek hideg, csendes setét gyomrába helyeztetünk, a barmok pedig a

földnek színén hagyatván, ragadozó állatoknak lésznek eledelévé. Tapasztalod ezentúl, micsoda fájdalmak és szenvedések alá vagyon testünk még ez életben vettette; ki tudná számát azon nyavalyák nemének, melyeknek ^gyötrelmei által tagjaink világi szerencsénknek legbújább kebelében is szaggattathatnak? Nem egyenlők-é fájdalmainknak nyögései minden egyéb állatoknak nyögéseivel? és nem úgy foly-é a vér megsértett testünknek sebeiből, mint a hangzó bérceknek völgyein meglőtt szarvasnak, ki veszedelmét sebes futással kerülvén, arra botlik, hol vagy sebet kap, vagy életét veszti. Ezen eleven példákkal elhitettethetel arról, hogy e földön minden mozgó test egyenlőül a földnek részi, hova oly csalhatatlanul lehüli, mint a fának őszi hidegeinktől megivott gyümölcse. Ügy gondolhadd testedet magadon, mint valamely köntöst; a szép öltözet ékesít, a rút pedig dísztelenné tész. Ez okbúi nem lehet tagadni egy díszes köntösnek kellemetességét és szükségességét; de mégis igaz, hogy a testnek szép s nemes termeti az öltözetnek csupa ékességét mindenkor meghaladja; szép testen minden ruha szép, csak tiszta legyen; rút termeten pedig az arany is útálatot szül. Lásd, ilyen sorsa vagyon egy szép testnek, melyben alávaló, felette tudatlan, vagy gonosz értelem lakozik.

Nincsen egy halandónak valóságos meg-nemesítésére a lélek érdemeinél nagyobb ékesség; ez az, mi a testet koronázza s magavisele-

tire nézve a több testektől is különbözteti; ennek nemes tulajdonságai s józan okoskodásai teszik az embert csudára s szeretetre méltóvá. Állhatatosság, okosság, szelíd, nemes erkölcsök, a világ Istenének igaz esméreti, hazának, emberi társaságnak szolgálatja; lásd, mely nagy tulajdonságok ezek, melyek mind a léleknek érdemeiből származnak. Ehhez képest testedet tunya henyélésétől s mocskosságától oltalmazván, igyekezz afelett lelkedet nemesíteni. Nincsen olyan csekély tekintetű termet, mely magát méltóságra ne emelje, ha benne nagy és nemes lélek lakozik. Soha a nagy léleknek tulajdonságait a test, melyben lakozik, sem meg nem alacsonyíthatja, sem érdemlenné nem teheti. Valahol ő magának lakást választ, mindenütt ő nemesít s megmarad az, amicsoda. Az ilyen lelkek olyanok, mint a királyok, kik aranyos palotáikból vagy valamely jobbágyoknak konyhájából, hová néha vizsgálódó kívánságoktól vonattatván, bétérnek, egyenlő hatalommal parancsolnak, mindenütt ugyanazon királyi méltóságot viselvén felkent személyeken. Nézd meg ellenben a szegény embert, ki nyomorúságaitól kényszerítettvén, néha fejedelmének lakóhelyében felvezettetik, kinek kegyelmét segedelmére, kódulni kívánja. A palotának falai arannyal, tükörrel vágynak körülte borítva, mindenütt tisztaságot, pompát, fényességet lát, valamerre fordul; de ő mégis mindazokból magára semmi díszességet nem vehetvén, rongyolott darócruhában, öszvecsap-

zott üstökéivel ott áll, mint valamely éjjeli kísértet, vagy rémítő váz. Emlékezz meg itt ellenben arról, hogy e fejedelemnek mellyén viselni szokott gyémántja ragyogó sugárit a paraszt ember mécsénél szinte úgy megmutatja, mint a viaszgyertyának világánál, melynél tündökölni szokott. Így ő díszes, dísztelen helyeken egyenlőül fényesség, pompa s méltóság marad, szinte úgy, mint a rongyos szegény ember, ki ellenben, akár aranyos palotában, akár szalmás viskóban kucorogjon, mindenütt rongyot, megvetést, szennyet, nyomorúságot, szánakozásra vonzó tekintetet mutat s szüntelen sínlő állat marad. Így gondolkozzál egy nagy lélekrül, mely a többek felett király lévén, mind ép, mind csonka testbűi méltóságot, fényt s dicsőséget mutat; az alacsony lélek ellenben, akármicsoda szép testben lakjon is, mindenkor csömört, szánakozást, megvettést húz magára s szüntelen oly csekélység marad, melynek soha senki sem szeretettel, sem tisztelettel nem áldozik.

Micsoda elhíhető okokat keressek még annak megvilágosítására, hogy lelked tulajdonságainak nemesítését minden gondjaid felett való gondoknak esmerjed. Azt mondom, lélek az, mi benned Istenednek képe; ez egyedül oly menyyei rész, mely a földnek mélysége felé tántorgó testbül mindenkor az egeknek dicső magasságára igyekezik; engedj halhatatlan ösztöneinek s általa a teremtsnek kútfejéhez közelítvén, igyekezz magadat azon örökkévalóság

karjai közé vetni, melyhez csak telkednek menyei tulajdón ságival ragaszkodhatsz. Ne hagyd magadat a világnak játékos fényétől felettébb vakíttatni, mely belső vigyázásodat homályosságba szokta hozni; vedd szívedre édesanyádnak oktatásait, meggondolván azt, hogy azok ugyanazon vérből származnak, melyek a te szívednek is gyenge dobogásait s minden ereinek hevüléseit okozzák. Ki lehet hozzád közebb és igazabb, mint tulajdon szíved, melyből senki hozzád igazábban nem beszélhet, mint édesanyád, kinek véri annak belső részei között melegít? Mennyire kívánnám, kedves Leányom, hogy életednek boldogságára való esdek-lésemmel ifjú szívedet megilletődésre hozhatnám! Micsoda édes gyönyörűség volna énnekem előadott okaim által lett meggyőztetésed! Hidd el, hogy mostani sorsodban nem csak anyád, de az ég alatt legigazabb barátnéd is kívánok lenni. Ne rejtsd el tőlem titkaidat, legyen a szerelem, megvettetés, erő, vagy gyengeség, ezek közül mindeniknek esmérem szenyvedéseit és oly törvényekből fogok hozzád szólam, melyeket már én megtanultam, te pedig esmérni csak most kezdessz. Légy tökéletesen vigasztalásomra s hozzám való engedelmességgel Istennek, e világnak tetsző nemes erkölcsseiddel kicsinyítsd szemem előtt a halálnak azon rettegéseit, melyeket már törődött szívemnek koporsóm szélin csendessé csak te tehetsz. Emlékezz meg róla, édes Leányom, hogy egy egész szorgalmatossággal felnevelt gyermek,

mind születésével, mind feltartásával szüleinek adós marad. Gondolj arra az időre, mikor bölcsőidben feküdvén, csak keserves sírást s gyenge mozgásokat tehettél, hol gondolattal kellett szükségeidet feltalálnom, mivel azt, mit kívántál, nem kérhetted. Tudom, anyai szíveségemre nem panaszkodhatsz, minden gondomnak, szeretetemnek te voltál egyedül egy tárgya; ez így lévén, vallás és világi törvény szerint, Isten, világ előtt mennyivel nem tartozol hozzád megmutatott jóságomnak! Tudom, hogy ha törvényes kielégítést kívánnék tőled, nálad szerzett érdemem szerint annak megtételére örökre elégtelen lennél; de tudod te, hogy azt tőled nem kívánom; nagyon esméred már anyai szívemet, mely tökéletes birodalmodban vagon. Ha szomorúságomat látod, megnedvesednek szemeid, lassan hozzám közelítessz, szó nélkül lehajlassz előttem s kezemet engedelmesen magadhoz húzván, megcsókolod; teli telnek szemeid könyveiddel, melyekben szívednek fájdalmas megilletődését látom j még nem is kérdezted szomorúságomnak okát s már meggyőzted szívemet. Az öröm s édes fájdalom változásba hozzák szívemet, szomorú tekintetedre reá kell mosolyodnom s szenyvednem, hogy könyveim szememből kicsorduljanak. Nem tudok hozzád hogy szólani, szívedet, minden érzékenységeidet, gondolataidat tekintetedben látom. Ah, édes Leányom, nincsen a természetben győzedelmesebb ékesenszólás az ily történetekkel megadni szokott csendes és édes hall-

gatásnál, melyben egy megilletődött édesanyának szíve hív leányának szívéhez tapad. Rettegek előtted szomorúságomat mutatni, melylyel azonnal leverettetel; azonban meg kell vallanom azon hivalkodásomat is, hogy hívségednek sorsomon lett megilletődését, noha magamnak is keserűséget okoz, mindenkor örömöst kívánom látni, mert általa személyed oly kellemetességre hozatik, hogy a legkeményebb szíveket is megilletné. Ne felejtkezz el tehát leányi hívségednek rajtam vett hatalmáról és az én anyai szeretetemről; egy megilletődéssel, egy szavaddal, vagy egy csókolással könnyen megfizetheted édesanyádnak minden adósságaidat, melyekkel néki Isten és természet szerint tartozol. Élj szerencsésen s ne szűnj meg hív anyádat szeretni, ki személyedet nem felejthetvén, buzgó indulatjában szüntelen reád esdekik.